CSIKI LÁSZLÓ

A hely szellemei

SZÍNJÁTÉK

Színjátszó személyek

EZREDES
GÁSPÁR
ANNA, Főjegyző leánya
ADAM, kistisztviselő
NAGYLAKI, nyugalmazott tüzér őrnagy
HALINA, gimnáziumi tanár
FŐJEGYZŐ
PAP
KEREKI, az ipartestület elnöke
HENTER, szász bankár
TISZTIORVOS
ELLA, a felesége
CIRKUSZIGAZGATÓ
BOHÓC
IDOMÁR
ARTISTANŐ
DORICĂ (I. népfelkelő)
II. népfelkelő
Körzetvezető
I. katona
II. katona

ELSŐ FELVONÁS

Szín: templomhajó, az oltár felől nézve. A magasban a boltív homálya. Kétfelől, keskeny ablakokon át, alkonyi fény árad be. Tél van. Szemben a kórus, ezüstös orgonasípokkal. Alatta a bejárati szárnyas ajtó. Jobb oldalt, elöl cirádás szószék, mellette a sekrestye ajtaja. A szín nagy részét két padsor foglalja el (mintegy rövidülésben, csak néhány pad látható), előttük szabad a tér a feltételezett áldozórácsig, és közöttük a folyosó az ajtóig. Pap a szószéken beszél. A padokban, fekete-szürke ünneplőben, télikabátosan ülnek az emberek. Fejük lehajtva, arcuk nem látszik.

PAP: Mindenható Isten, hozzád fohászkodunk, ne fordítsd el rólunk az orcád. Tekints e nyájra a végveszélyben, amikor bűnnek tartják a puszta létezését, ártatlan létére odadobják idegen hatalomnak, idegen vallás és nyelv kiszolgáltatottjaként. Kicsi ez a nép ekkora csapáshoz, és védtelen. Földjét elvették, másoknak ítélték közönyös hatalmak – lelküket, maradék hitüket erősítsd, Uram, a világ ellenében. *(Csend.)* Híveim, holnap átadjuk a város kulcsait a hódítóknak. Istent kérjük hát, adjon erőt nekünk a lemondáshoz. Közeleg a veszedelem Dél felől, és számunkra nincs más hely, csak ez, a menekvéshez se módunk, se erőnk. Lágyítsd meg, Uram, a katonák fegyverét, ha szívük meg nem lágyulhat is. Mibennünk, a gőggel, dölyffel, bírvággyal szemben erősítsd a türelmet, a kitartást. Védelmezz is, Uram, amikor büntetsz. Mentsd meg életünket legalább, hogy módunk legyen jóvátenni vétkeinket, amelyekkel kihívtuk haragodat...

Gáspár – huszonéves, nyúlánk férfi – a második sorban erre felveti a fejét: az imádkozó gyülekezetből kivirít sápadt arca. Mintha tiltakozna.

PAP: Híveim és... barátaim! Most nem csak mint lelkipásztorotok, hanem mint a közösség tagja szólok hozzátok. És azt mondom: jöhet holnap a hódító sereg, hogy át-

vegye a várost, Erdély utolsó bástyáját, a fegyverekkel szemben nekünk meg kell őriznünk nyugalmunkat. Nincs helye a hősködésnek. Őrizzük meg magunkat holnaputánra, az építő munka számára. Békeszerződés ítélte másnak ezt a földet: maradjunk meg békében tehát, habár fegyverrel vonulnak ellenünk. Ne adjunk módot a megtorlásra. Ne hívjuk ki a hódító dühét. Meg kell maradnunk, együtt, a remény számára. A jövő számára. Az igazságtétel számára.

Az utolsó mondatok alatt bal felől felbukkan a szürke gyülekezetben egy élénk sárga, fényes selyemruhába öltözött bohóc, ugyanolyan színű bolondsipkával a fején. Fehér arca rémült, és mintha mondani akarna valamit. Később, de még a prédikáció közben, jobb oldalt, a cirkuszi kikiáltók vörös frakkjában előtűnik Cirkuszigazgató: kerek képű, kövér alak, kopaszodó fejére ragasztott csillogó hajtincsekkel. Kezében cilinder.

A kórusban most megjelenik II. népfelkelő, egy paraszt-katona, hosszú puskáját a padsorokra szegzi. Ugyanakkor, Pap beszéde végén, a csöndben halkan, bátortalanul megszólal Bohóc.

BOHÓC: Jönnek. Itt vannak, uram.

A padsorokban mozgás támad.

PAP: Itt vannak tehát, máris, idő előtt. Azzal kezdik az uralkodást, hogy megszegik az egyezséget. Barátaim, maradjatok a helyeteken. Isten házában vagyunk. Megvéd az Úr.

Orgonaszó hallatszik, majd elbicsaklik, mintha leütötték volna a kántort.

PAP: Imádkozzunk!

A megadóan mormoló gyülekezetben dacosan feláll, a padsorok közé lép Gáspár. Tehetetlenül körbeforog, mintha ezzel is lázítani akarná az embereket. Az arcokba bámul, majd elindul a kijárat felé. Szembetalálkozik Ezredessel. Ez idősebb, botra támaszkodó, sánta férfiú, szedettvedett egyenruhában, rangjelzés nélkül, cúgos cipőben. Félelmetes és nevetséges, főként azért, mert színpadias. Idegenes hangsúllyal, de magyarul beszél.

EZREDES: Hopp-hopp! *(Botjával mellbe bökve, megállítja Gáspárt.)* Megmaradjunk!

GÁSPÁR: Szószegő! Hova sietsz? Ne légy ilyen mohó. Holnap van a te napod.

PAP: Gáspár, Isten házában vagyunk!

EZREDES: Megmaradjunk. Nyugalom. Beszédem van. *(Botjával a szószék felé, Papra mutat.)* Cseréljünk. Le! Le! Le!

PAP: Imádkozzunk.

A gyülekezet belekezd a Miatyánkba, Ezredes tehetetlenül és dühösen tátog a hangözönben. A főbejáraton eközben Dorică (I. népfelkelő) bekíséri a cirkuszi trupp kosztümös-télikabátos tagjait: Idomárt és Artistanőt. Nyomukban Adam. Gigerli fiatalember, kezében zsirárdi kalappal, szemén monokli. Kishivatalnok-féle.

EZREDES *(dühösen):* Mi van a templomban?

DORICĂ *(középkorú népfelkelő):* Ezeket behoztam. Gondoltam, spionok. Álruhában járnak, ezredes úr. Rendes ember nem öltözik így.

EZREDES: Szóval spionok.

DORICĂ: Még egy majmuk is van. Parancs szerint ide kell gyűjteni az efféléket, magyarokat, egyebeket.

IDOMÁR: Tiltakozom. Nem egy majmunk van, hanem négy. Ez nem valami ócska trupp. Egyet mondok: nagy baj lesz még itt, ha az oroszlánok nem kapnak enni.

DORICĂ: Tetszik látni, hogy beszélnek ezek.

IDOMÁR: Ezennel kérem szabadlábra helyezésemet. Szolgálati érdekből mégpedig, ezredes úr. Tudom én, mi a reglama, kiszolgáltam a katonaidőt. Az oroszlánokat nem tartóztathatják le.

EZREDES: Mindenki a körletben marad.

CIRKUSZIGAZGATÓ *(alázatosan előlép):* Ezredes úr, tisztelettel tiltakozom. Mi magyarok vagyunk...

EZREDES: Dettó?

CIRKUSZIGAZGATÓ: Magyarok vagyunk, de nem idevalósiak. Anyaországiak vagyunk. Mi nem vagyunk átadva. Mi csak menekülünk.

ADAM: A körletet senki el nem hagyhatja. Ez a Körzetvezető úr utasítása.

EZREDES: Az én parancsom!

PAP: Imádkozzunk.

Újra belekezdenek a Miatyánkba.

EZREDES *(belebeszél az imádságba):* Híveim! Béke! Semmi rebellió, jó?

ADAM: Az ezredes úr fontos közlést kíván tenni. Hallgassák meg, kérem.

EZREDES: Hallgassanak! *(Az ima elhal.)* Híveim! Mi nem bántani akarjuk magukat. Az igazságért vagyunk itt.

BOHÓC: Ajaj!

EZREDES: Csitt!

ADAM *(mintha fordítaná):* Kuss! Az ezredes úr csendet kér.

EZREDES: Európa! Hölgyeim és uraim! Európa. Csak azt akarom mondani: Európa. Tehát értjük egymást. Két nép Európában. Egymás mellett. Egymás mellett, nem egymás alatt. Mi maguk alatt voltunk. Így. *(Mutatja: rétegekben.)* Most helyre lesz hozva. Így. *(Két tenyerét egymás mellé rakja.)* Két kéz. Egymás mellett. Mindkét kéz enyém. Kérek másik kezet. *(Találomra megfogja az első padsorban ülő Főjegyző kezét, megrázza és mosolyog.)* Kéz a kézben. Béke. Isten velünk.

FŐJEGYZŐ *(hatvanas „magyar úr", bundakabátban, nyírott bajusszal):* Fogdosnak. Mit akarnak ezek?

DORICĂ: A templom le van tartóztatva. Mindenki le van fogva. Még a főjegyző is.

ADAM: Kuss, Dorică! Önök szabadok. A város magyar lakossága szabad, ugye, ezredes úr?

EZREDES: Nem fogoly. Nincs háború, nincs fogoly. Nincs háború, de van baj. Mi megvédelmezzük magukat. Felszabadultunk önök alól, de védjük.

BOHÓC: Ajvé!

EZREDES: Európát felhányta a háború. Harcolás, kommunizmus. De jött új rend. Új béke. Új igazság.

ADAM: Ezredes úr, ezt majd elmondja nekik a Körzetvezető.

EZREDES: Tehát, új igazság. Mi felelünk önökért. Úgy mondom: önök a miénkek. De jó lesz.

NAGYLAKI: Ezredes úr! Engedje meg bemutatkoznom. Nagylaki József nyugállományú tüzér őrnagy vagyok. A monarchia seregében szolgáltam. Felelős tiszt létemre tudom tehát, hogy önnek valóban felelősséget kell vállalnia a város lakosságának épségéért, biztonságáért. Ez itt már nem hadműveleti terület. A trianoni szerződés értelmében önök, amikor átveszik Erdélyt, egyben szavatolják lakossága életének és javainak sértetlenségét. Erre nézve azonban, ezredes úr, garanciát kérek a város vezetése, a lakosság és a magam nevében.

EZREDES *(szalutál):* Őrnagy úr! Tiszti becsületszavamat adom rá.

NAGYLAKI: Köszönöm. Megpróbálok hinni önnek.

BOHÓC: Hit! Hit, Remény, Szeretet! Szó, szó, szó...

EZREDES *(botjával könnyedén Bohóc vállára üt):* Ide figyelj, édes fiam! Te a Monarchia egyik katonatisztjének szavát hallottad. Becsületszavát, édes fiam. És kitaposom a beledet, ha ebben kételkedni merészelsz.

BOHÓC: De szépen mondja!

ADAM *(ráripakodik):* Kuss! Ezredes úr, ki kell válogatnunk őket. Sürget az idő. Nyakunkon a katonák.

EZREDES: Hölgyeim és uraim! Megmondtam, önök szabadok. Önök katolikusok. Látom. Csak a város elöljárósága marad.

ADAM: Ez a körzetvezető úr parancsa.

EZREDES: Körzetvezető úr parancsoljon a maga hazájában! *(Paphoz.)* Vannak a tanácsban reformátusok?

PAP: Vannak, ezredes úr.

EZREDES: Unitáriusok?

PAP: Egy.

EZREDES: Egyéb?

PAP: Milyen egyéb, ezredes úr?

EZREDES: Szászok? Lengyelek? Zsidók is vannak a tanácsban?

PAP: Abból is volt egy. De a kommün után elmenekült.

EZREDES: Helyes. Egyéb vallású tanácsosok később érkeznek. Maradjanak békén. Gyerekek, nők hazamehetnek. Hozzanak...

ADAM: Vagy küldjenek.

EZREDES: Élelmet, tiszta ruhát. Semmi egyebet, csak élelmet és váltóruhát.

GÁSPÁR: Meddig akarnak maguk itt tartani bennünket? Hiszen már megadtuk magunkat.

FŐJEGYZŐ *(halkan):* Eladtak minket.

EZREDES: Polgárok mehetnek ugyancsak. Kérem a tanácsot.

ADAM: Ezredes úr a városi tanács tagjait kéri maradásra. *(Elsétál a padsorok között, egy-egy emberre rámutat.)* Tag. Tag. Tag.

BOHÓC *(gépfegyver hangját utánozva):* Tak-tak-tak-tak-tak.

FŐJEGYZŐ *(amint Adam hozzá ér):* Feljött a napod, Ádám. Miért haragszol te reánk?

ADAM: Nem haragszom én, főjegyző úr. A kötelességemet teljesítem.

FŐJEGYZŐ: Engedd be az oláht, s kiver a házadból.

ADAM: Én mindig hálás leszek magának, Kázmér bátyám, amiért maga mellé vett. Meglátja, nem lesz semmi baj. De többé ne mondja azt, hogy oláh. Rómától eredünk.

FŐJEGYZŐ: Döntsétek el végre, Ádám.

ADAM: Rövid á-val kérném. Két rövid á. Adam. *(Annára, Főjegyző lányára mutat.)* Annuska itt maradhat magával, Kázmér bátyám.

FŐJEGYZŐ: Nem tanácstag az.

ADAM: Jó helyen van itt, szem előtt, Kázmér bátyám.

FŐJEGYZŐ: Ezredes úr! Ön csupán a városi elöljárókat tartóztatta le. Ártatlan lánykákat nem tartóztathat le. A letartóztatás nem érintheti a családtagokat. Noha azt sem értem, miért vagyunk mi letartóztatva. *(Ezredes nem reagál a „letartóztatott" kifejezésre.)*

ADAM *(Ezredesnek magyaráz, hangtalanul, az mosolyog. Annyi hallatszik):* Megköszönném, ezredes úr. Szólok a Körzetvezető úrnak is.

EZREDES *(Főjegyzőhöz):* Hallom, ön beteg. Emberség van. Engedem, hogy kislánya önnel maradjon.

FŐJEGYZŐ: Makkegészséges vagyok, jóember. Jobb erőben vagyok én még magánál is. Pedig egykorúak lehetünk. Kutya bajom. Gáspár fiam, szólj már nekik. Olyan vagyok, mint a vas.

ELLA *(reménykedve hadar):* Az én uram beteg. Az enyém. Vért is köp néha, bizony isten. Tizenkét napig tartották egy pincében a Lenin-fiúk. Bizonyíthatja bárki, hogy azóta nincs rendben.

GÁSPÁR: A tisztiorvos úr valóban gyengélkedik, uram.

EZREDES: Becsületszavát adja ön, hogy a tisztiorvos maródi?

GÁSPÁR: Szavamat adom, persze.

ELLA: Elmehetünk?

EZREDES: Asszony maradhat. De elég. Nincs több beteg. Nincs több asszony. Asszony csak bajnak van. Önök jól vannak. Lesz étel, ruha. Nem lesz baj.

ADAM: A többiek elmehetnek.

EZREDES *(magának vindikálva az utasítás jogát):* A többiek elmehetnek. Engedélyezem. Pánikot kelteni kint nem szabad. Tilos a pánik. A bevonulás rendben folyik. Béke van. Kifelé!

Az asszonyok és a közrendű polgárok szedelőzködnek, búcsúzkodnak. Pap közben a szószékre megy.

FŐJEGYZŐ *(Gáspárhoz):* Vigyázz az enyéimre, öcsém. A kicsi Kázmért toroklobbal hagytam otthon. A feleségem szerencséjére. Egy miséért, öcsém. S mi lett a vége?! Gondoskodj róluk, Gáspár.

GÁSPÁR: Jobb helyen vagyok én itt, Kázmér bátyám.

FŐJEGYZŐ *(gőgösen):* Itt a város elöljárói vannak. Neked coki.

GÁSPÁR: Híjával vagyunk egy polgármesternek, Kázmér bátyám. A tekintetes úr idejében felhúzta a nyúlcipőt.

FŐJEGYZŐ: Üss a szájadra! A polgármester úr az evakuációval rendben távozott.

GÁSPÁR: Azt jelenti, hogy üresedés van a poszton. És nagyon lehetséges, hogy ezeknek itt szükségük lesz egy főemberre.

FŐJEGYZŐ: Kicsi vagy te ahhoz.

GÁSPÁR: Kicsi vagyok én, majd megnövök én. Annácskát, a játszótársamat csak nem hagyom Adam úrfi martalékául. Nem azért hagytam ott a pesti egyetemet.

ANNA: Mindig mondtam, hogy egyszer még polgármester is lehet belőled. Csak a körömrágást szokd le.

GÁSPÁR: Érted én mindent.

FŐJEGYZŐ *(előbb dohog, aztán üvölt):* Mert én már itt mindenkinek csak Kázmér bátyám vagyok. Nem Kázmér bátyám vagyok

én, hanem ennek a szabad királyi városnak a főjegyzője. Én vagyok itt most az első ember!

GÁSPÁR: Ezzel most ne nagyon dicsekedjen.

PAP *(a szószékről, a távozókhoz):* Barátaim! Kedves asszonyok! Menjetek. Teljesítsétek hivatásotokat. Van olyan idő, amikor a család és benne az anya az eredeti, az ősi szerepére egyszerűsödik, és éppen ezáltal felmagasztosul. Menjetek, vigyázzatok gyerekeitekre. Tanítsátok meg nekik az anyanyelvet, ha az apák messze vannak, vagy messzire készülnek is. Tanítsátok meg őket arra, aminek túszaként – és példájaként is – itt maradt az uratok. Arra, amit most kényszer alatt vállalunk. Tanítsátok meg a gyerekeket, hogy ezután önként kell vállalniuk és megvallaniuk a sorsukat. Gyerekek: Isten kicsiny és elhivatott csodái voltak eddig. Mától sorsvállalók és -vallók ők maguk is. Emberként, szabadon éltek mostanig hazájukban. Mostantól magyarok. Tanítsátok meg nekik, hogy ezen a földön magyarnak lenni mindig is csak valami ellenében lehet. Hatalmak és kényszerek ellenében, dacolva a hatalommal és ellökve a kényszert, egyet ismerve csupán: a belső erőt és parancsot. Istent ismerve, s elfogadva őt, mint a szabadság kényszerét. Mi is elfogadjuk ítéletét, és tisztán, ártatlanul, igazunk tudatában állunk a fegyverek elé.

Az emberek eközben kimennek, eltűnik velük a két fegyveres népfelkelő is.

EZREDES *(egyre emeltebb hangon):* A pap elmegy.

PAP: Nekem nyájam mellett jelölték ki a helyem.

EZREDES: Pap megy.

PAP: Én vagyok most a vezetőjük.

EZREDES *(ordít):* Pap!

ADAM: Menjen, tisztelendő úr. Úgysem templom ez már.

PAP: Nem tehetitek börtönné Isten házát. Kevés ahhoz az emberi hatalom.

CIRKUSZIGAZGATÓ *(eltereli a figyelmet Papról):* Tiszt úr, kérem. Úgy érzem, veszélyben vagyunk. Én kilenc emberért és tizenhat állatért vagyok felelős...

EZREDES: Áhá, a nyáj! Ugasson, igazgató!

CIRKUSZIGAZGATÓ: Úgy látom, maguknak itt elszámolnivalójuk van egymással. Elvek... Eszmék. Haza. Lélek. A mi hazánk odaát van. Azt önök nem kapták meg. Minket önök nem vehetnek át. Mi nem lettünk a maguk alattvalói.

EZREDES: Biztos benne? Van egy térképe?

CIRKUSZIGAZGATÓ: Turnéztunk, ugyebár. Elindultunk a magunk országában, és egy előadás után, reggelre kisült, hogy külföldön vagyunk. Tehát, ezredes úr, szabad elvonulást kérek. Hivatkozom a nemzetközi egyezményekre, valamint hazám és az ön országa közötti...

EZREDES: Papír?

CIRKUSZIGAZGATÓ: Papír?

EZREDES *(bólogat):* Papír.

ADAM *(idegesen „tolmácsol"):* Az igazolványát kéri. Adja oda neki, hadd teljék kedve.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Ó, igazolványnak bőviben vagyunk. *(Idomárhoz.)* Öcsi, a bőrtáskát!

EZREDES *(kajánul):* Útlevél is van?

CIRKUSZIGAZGATÓ: Útlevelünk?

ADAM: Útlevelük. Szerezzen már örömet az ezredes úrnak.

EZREDES: Paşaport. Passport. Pass.

CIRKUSZIGAZGATÓ: De hát, otthon vagyunk. *(Rimánkodva.)* Haza akarunk menni.

GÁSPÁR: Hagyják őket, menjenek az Isten lovába!

PAP *(rászól):* Gáspár, ez templom!

GÁSPÁR: Hadd menjenek. Mit értenek ezek az egészből? Anyaországiak! Nekik ez csak gyarmat. Vagy mese. A sóhegyeket úgy szerették, meg is ették. El is hordták. Azt mondták közben: Erdély szent föld. És vitték a földet. Erdély legenda. Erdély a...

PAP: Magyarok vagyunk mind, Gáspár, de emberek vagyunk, sokfélék.

GÁSPÁR: Igazolványom nekem is van. Az enyémen is koronás a címer. Mégsem megyek sehova. Hazajöttem. De ők most megpucolnak, mentik az irhájukat, minket pedig benne hagynak a nagy büdös...

PAP: Fiam!

GÁSPÁR: Maradtak volna itt, ha az övék. Haltunk volna meg inkább, de együtt, mindannyian. Ez így úgysem élet. De ők hagyták veszni a jobbik részüket. Beérik mindig is a felével. Mindegy, melyik fele az, milyen, csak az övék legyen, s ne háborgassa abban őket senki. Megvannak maguknak. Meglesznek nélkülünk.

FŐJEGYZŐ: Gáspár, uralkodj magadon! Egy város vezetője nem viselkedik így. Neked, mint politikusnak, igazán tudnod kell, hogy ez politika. Ezt a békét ránk kényszerítették. Nem tárgyaltak velünk, hanem döntöttek rólunk. Ez ellen – most – semmit nem tehetünk.

GÁSPÁR: Maguk nem is, Kázmér bátyám.

FŐJEGYZŐ: Elveszítettünk egy háborút, ráijesztettünk a világra a kommunizmusunkkal. Féltek tőlünk, és most bosszút állnak. A saját gyöngeségüket, rettegésüket torolják meg rajtunk. Viseld el méltósággal. Tudd, hogy igazad van. Tudd, hogy nem lesz mindig így. Kidühöngik magukat, aztán elgondolkodnak azon, mit vétettek.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Tiszt úr, mi azért most elmehetünk?

EZREDES: A francba! Nem megy hírvivő.

CIRKUSZIGAZGATÓ: De mi legyen akkor az állatokkal?

EZREDES: Állatok is a francba! *(Adamhoz.)* Hívd a Körzetvezető urat. Ezek mind beszélnek. Beszélnek, beszélnek. Addig beszélnek, amíg sírnak tőle. Micsoda nép! Elhiszi, amit mond. Hívd a vezetőt. *(A sekrestye felé indul.)* Én nem bírom. Én a helyemen vagyok. *(Az ajtóból.)* Ez a főhadiszállás. *(Ki.)*

ADAM *(indulófélben, a többiekhez):* Maradjanak nyugodtan, kérem. Ne virtuskodjanak most. Ne ártsanak maguknak. *(A főajtón át el.)*

ANNA *(ösztönösen is oldani próbálja Gáspár tehetetlen keserűségét, évődik vele):* Igyekezz, Gazsi, mert a végén még ez lesz a polgármester.

GÁSPÁR: Ez olyan, ebből akármi lehet. Ahhoz van öltözve.

ANNA: Nagyon kihúzta magát. Apám már nem tudná kizavarni az irodából. Csak azt nem értem, miért gyűlöli az apámat?

GÁSPÁR: Miattad. Tudja, hogy nem ad oda neki.

ANNA: Engem ne kérjen, hanem vigyen, akinek kellek. A karácsonyi szalmakalapjával... Fullajtár ez csak, hiába lett hatalma.

GÁSPÁR: Itt fogott: magának.

ANNA: A nővéremet is az ura öleli, ő mégis másra gondol. Két gyermekét hordta a szíve alatt, de a szívében másvalaki volt. Nem parancsol abból senki. Még az sem parancsol, akit szeretünk.

GÁSPÁR: Ilyesmivel te ne játssz.

ANNA: Elenged ez is, ha akarom.

GÁSPÁR: Veszélyes ez, mert bármi lehet belőle. De azért jobb, ha akarod, Kisó.

ANNA: Mást akarok én. Azt nem tőle kérem.

GÁSPÁR: Még bajba kerülsz te.

ANNA: Templomban-e? Itt még egy „polgármester" is ártatlan marad.

GÁSPÁR: Okos vagy.

ANNA: Csak nem szólok. Az igazságot is tudni kell elhallgatni, Gáspár. Neked is, igazad van – s mire jó? Azt hihetik ezek, hogy gyűlöljük egymást mi, magyarok. Nem itt a helye az igazságnak, de még az ideje sem.

GÁSPÁR: Kacagsz rajtam?

ANNA: Sírhatnék is.

GÁSPÁR: Félelmetes.

ANNA: Féltelek. Tudod te, hogy az igazsággal ártani is lehet. És van, amikor az igazság fölösleges.

GÁSPÁR: Vigyázol te rám?

ANNA: Megkérsz? *(Ez másra is érthető, helyesbít.)* Megkérsz arra, hogy vigyázzak rád?

GÁSPÁR: A szíveddel vigyázz rám, Kisó.

A többiek eközben csoportokban beszélgetnek.

NAGYLAKI *(Főjegyzőhöz):* Most már csak egy a kérdés. Mit akarnak?

FŐJEGYZŐ: Hogy érted ezt, kérlek?

NAGYLAKI: Nem értem, mit akarnak. Minden nemzetközi rendelkezést betartva, békésen átadtuk nekik. Akadálytalanul elfoglalhatják. Jöhetnek felvirágozva, a kerekét veszített ágyúikkal... Hódítókként bevágtathatnak a gebéiken... A gyalogság tisz-

tességes, kövezett úttesthez verheti a bocskorát. Itt az alkalom, kirúzsozhatják, bekölnizhetik magukat a tisztjeik.

FŐJEGYZŐ *(Ezredesre céloz):* Az iménti úrnak más a szaga.

NAGYLAKI: Éreztem. Éppen ezért kérdem, mi szükség van erre, itt? Katonásdi? Veszélyeket, akadályokat akarnak állítani maguknak, hogy aztán hősiesen legyőzzék? Hadd érezzék a diadal vérszagát. Elvégre békésen hódítani nem nagy élvezet.

FŐJEGYZŐ: Játék lenne?

NAGYLAKI: Annak se jó. A játék a Balkánon gyakran elfajul. Nem ismerik a határt. Elnézést.

FŐJEGYZŐ: Elnézést, miért?

NAGYLAKI: A szóviccért. Nem helyénvaló, tudom.

FŐJEGYZŐ: Micsoda?

NAGYLAKI: Azt mondtam: nem ismernek határt...

FŐJEGYZŐ: Ja! *(Elgondolkodik.)* Hát igen. nem tartják tiszteletben a határokat.

NAGYLAKI: Mit akarnak, mégis?

FŐJEGYZŐ: Majd meglátjuk.

NAGYLAKI: Ha addig élünk is. Ha élünk addig.

FŐJEGYZŐ: Most megint mit beszélsz?

NAGYLAKI: Vagy, ki tudja?! Lehetséges, hogy bizonyítani akarnak valamit. Hogy egyezmény ide vagy oda, ellenállásba ütköztek. Ez igazolná a megtorlást. Mert megtorlás, igenis, lesz. Katona voltam, vagyok, tudom. Megtorlás nélkül elvész a győzelem íze. És mi vagyunk most, itt, az ellenállók. Úgy látszik mégis, ez későn jutott eszünkbe. Elfoglalták szinte az egészet, már csak mi vagyunk hátra. És éppen így foglalták el, mialatt Párizsban a diplomatáik tanácskoztak, a nagyhatalmak meg a térképet rajzolták át meg át. Kitaláltak egy helyi zavart: hogy megsértettük a demarkációs vonalat, vagy hogy a lakosság rebelliskedik, mint a kommün alatt. És megtorolták. Elfojtották. Elfoglalták. Gyorsabban haladtak a rossz szekereikkel, mint a diplomatai rajzceruzák a térképeken.

FŐJEGYZŐ: Azt gondolod?

NAGYLAKI: Nem várok semmi jót. Erről hallgass, kérlek. Lehet, hogy már a saját gondolataimtól is megijedek, annyi az egész. A legrosszabbak mindig valóra válnak mostanában. Mintha én álmodnám az egészet. Rosszat remélek.

FŐJEGYZŐ: Ez most vicc?

NAGYLAKI: Katona vagyok, Kázmér. És ágyban végezzem? Most, amikor szükség volna katonára?

FŐJEGYZŐ: Nehogy itt nekem valami butaságot tégy. Mire készülsz, Ervin?

NAGYLAKI: A halálra. *(Főjegyző vállára ver.)* De ez tényleg csak vicc, kérlek.

FŐJEGYZŐ *(halkan figyelmezteti):* Templomban viccelődsz, Ervin! Nagy lehet a baj.

Tisztiorvos eddig körülöttük keringett, most lihegve, légszomjasan közbeszól. Felesége, Ella és Anna egymáshoz bújva ül az egyik padban.

TISZTIORVOS: Bosszú. Bosszú ez, nem egyéb. Egyszerre kapjuk vissza, amit századok óta tőlünk elszenvedtek. Még tetézve is. Úgy, hogy alku nincs. Egy élet nem elég nekik.

FŐJEGYZŐ *(nem tegezi):* Menjen haza maga, Tádé. Maga beteg.

NAGYLAKI: Meg lengyel is, a tetejébe.

FŐJEGYZŐ: Maga nem árthat nekik.

NAGYLAKI: Maga nem is kell nekik. Nem vétett ellenük. Mi több, egyetlen őse sem volt az uruk. Ama századok alatt... Annyi idő alatt felgyűl, persze, a sok sérelem, de még az is sértés, ha ügyet sem vetnek rájuk, nem is bántják őket.

TISZTIORVOS: Eddig jó voltam maguknak. Negyediknek a kaláberhez. Nem voltam jó?

FŐJEGYZŐ: Igazi magyar úr volt, Tádé. Hallotta, megmondta a pap: a magyar nem születik, hanem lesz. De fő az egészség.

TISZTIORVOS *(makacsul):* De én már láttam a halált. Egy pincében. Napokon át csak azt néztem. Teljes sötétség volt. Nem válogat. Lengyel, román, magyar, zsidó; mindegy neki. Az ember mind fél. Csak addig nehéz, amíg belátja, nincs esély. Addig küzd, vergődik, s *az* ad is néha egy-egy lehetőséget. A betegség ilyen esély. Rossz esély, mert csak haladék. Aztán, közben be-

látod, hogy kész vagy – és megnyugszol. Úgy se jobb. De inkább siettetnéd már. Szívesen lemondasz erről a keserves haladékról.

NAGYLAKI: Nem azonos a két helyzet, tisztiorvos úr.

TISZTIORVOS: Kivárjuk tehát a haladékot? A vége ugyanaz. És ha közben megtébolyodunk? Nehezek az ilyen éjszakák. Egy pisztoly segítene...

NAGYLAKI: Semmi esélyünk velük szemben.

TISZTIORVOS: Erről beszélek. Jobb, ha mi magunk döntjük el, mikor jött el a mi időnk. Megválasztani azt a percet: ez az egyetlen esély.

Gáspár lép hozzájuk, Bohóccal.

GÁSPÁR: Ez a jóember azt mondja, fel tud mászni, ha kell, a harangkötélen.

FŐJEGYZŐ: Nem cirkuszban vagyunk.

GÁSPÁR: Kijut! Kötelessége a fogolynak a szökésre gondolni. A nehézség csak annyi, hogy az elején, amikor ránehezedik, ne konduljon meg súlyától a harang.

BOHÓC: Aztán már simán megyek.

NAGYLAKI: Hova?

BOHÓC: Tekintetes úr, olyan ez, mint a feldobott kígyógerinc. Csak fordítva. Ez nem lent támaszkodik, hanem fent. De merevnek tekinthető.

NAGYLAKI: Látom, itt már nem csak az állam, hanem a fizika törvényei sem érvényesek. Jó, mondjuk, fent van. Ott áll a toronyban. Nézi a havas vidéket, és szörnyen ver a szíve. Esteledik. *(Elhallgat.)*

BOHÓC *(döbbenten):* Nincs hova menni. Minden az övék.

NAGYLAKI: Gazsikám, ne álmodozz. Veszélyes az.

FŐJEGYZŐ: Nem, nem. A törvény az egyetlen esély, polyák úr. Az egyezményben benne foglaltatik, hogy minket nem bánthatnak. Nem bánthatják a saját alattvalóikat, a saját állampolgáraikat, a saját... *(Elbizonytalanodik.)* És miért? Mi sem bántottuk őket. Szolgák voltak, persze, szolgák voltak. De ki nem az? Én a törvény szolgája voltam. Az állam szolgája voltam. A város szolgája voltam. A családom szolgája voltam.

TISZTIORVOS *(enyhe káröröммel):* Egyszóval úr.

FŐJEGYZŐ: Ezek talán azt képzelik, a szabadságot is megkapják a földdel?

TISZTIORVOS: Ja, úrnak születni kell.

PAP *(eddig némán figyelt):* Imádkozzunk. Kérjük Istent, ne keserítsen meg bennünket a gyűlölet és a rettegés.

Az ajtón, némi dulakodás után, bebukik Halina gimnáziumi tanár, mintegy iskolai ünnepséghez öltözve, noha kissé tépetten. Középkorú férfi. Rossz hírt hoz, iróniával enyhíti, amíg bírja.

HALINA *(nagy hangon):* Hiányoznak a tanítók! Papok, katonák... és bohócok csinálják a történelmet – de hol vannak a nép tanítói? Isten áldja önöket, uraim.

GÁSPÁR: Halina tanár úr! Mi hír odaki?

HALINA: Az Istennek sem akartak beengedni. Mit képzelnek magukról ezek? Lefogják a város krémjét, s a gimnázium igazgató-jelöltjéről, az intelligenciáról megfeledkeznek? Most sincs becsülete itt az intelligenciának. Azzal sem tisztelik meg, hogy rabul ejtik.

GÁSPÁR: Ön magától jött ide, professzor úr?

HALINA: Önként, ámde erőszakkal. Szerencsém, hogy ismerem azt a gazfickót odakint, az ajtónál. A tejesasszonyom kölyke. Tőlem tanulta a történelmet. Ékes magyar nyelven méghozzá. Úr akart lenni a csobán! Ergo, felfogta, hogy egy magamfajta hazafi nem maradhat ki a történelemből, amelyet oktat. Éppen amikor zajlik.

FŐJEGYZŐ: Ügyelt volna az árvákra inkább.

HALINA: Mit szólna az utókor, hogy most, amikor a maradék haza hív, én szabadon dekkolok? Aztán csak elmesélem.

FŐJEGYZŐ: Könnyű annak, akinek nincs családja.

HALINA *(most komoly):* Eszmét is lehet szeretni, Kázmér bátyám. Csak gyakran nem szabad. És a leggyakrabban: nem is viszonozza.

Közben a cirkuszisták is a hírhozó köré gyűltek.

IDOMÁR *(tisztelettel):* Az oroszlánokat tetszett látni?

HALINA: Úgy hiányoztak azok a felforduláshoz, hogy aztán pont illettek belé. Bőgnek, hogy csak úgy dagad tőlük a honfiúi kebel. Magyar állatok ezek, ha nem tévedek.

IDOMÁR: Éhesek a drágáim.

HALINA: De legalább üres a piactér. Egy csóró sem mer a közelükbe menni. A mellékutcákban járják a hórájukat. Oroszlánzenére.

NAGYLAKI: S a város?

HALINA: Béke van, de rend nincs. Megütötte a csőcseléket a történelem szele. El nem képzelhetem, hol rejtegettek mostanig annyi nemzeti zászlót. Versenyt lobognak a fáklyákkal, örömtüzekkel. És lefogadom, hogy kilenc hónap múlva hirtelen megszaporodnak a szőröstalpúak, mert nagyban dúl ám a szerelem. Kimutatja majd a Népszövetség, hogy abszolúte többségben vannak.

BOHÓC: Na végre, egyesültek!

HALINA: Csakhogy hiányzik még az egyik partner a szerelemhez. Magukkal csinálják, maguknak.

NAGYLAKI: Professzorom, van ezeknek elég erejük, hogy rendet tartsanak?

HALINA: Mármint hagyományuk?

NAGYLAKI: Adminisztráció. Be tudnak rendezkedni idejében? Hiszen a régi hatalom – lám – itt van, bezárva. Node, az új...

HALINA: Holnap majd meglátjuk, mire képesek.

FŐJEGYZŐ: Ezek mindenre.

NAGYLAKI: Mi van itt? Szabad rablás – a saját területükön?

HALINA: Majdnem. Örömünnep. Ki akarják élvezni a nemzeti szabadságot, amíg még lehet. Tudják a csórók, hogy holnap jön az új hatalom, a botbüntetés, a dézsma, jönnek az új urak, akik otthon még vízhordónak sem voltak jók.

NAGYLAKI: És a hadsereg?

HALINA: Holnap.

GÁSPÁR: Ma. Most. Az imént.

HALINA *(közlendője lényegéhez érkezett, körülményes):* Egyezség szerint, holnap déli tizenkét órakor. Akkorra tervezték a kulcsátadást, nem? Harangzúgás, díszszemle, miegyéb... Éppen csak polgármester nincs, aki átnyújtsa nekik a város kulcsait. Igazság szerint kulcs sincsen. Jelképes az egész, akár a turulmadár. Elszállt, uraim.

A templombeliek döbbenten hallgatják.

GÁSPÁR: De akkor kik ezek?

HALINA: Azért jöttem, hogy ezt közöljem önökkel, uraim. Ezek nem azok. Ezek a mieink. A mi románjaink.

FŐJEGYZŐ *(lerogy a padra):* Megölnek.

PAP *(mintegy magának):* Imádkozzunk.

NAGYLAKI: Ezekre semmilyen egyezmény, szerződés nem vonatkozik. Mi csakis reguláris hadseregnek adhatjuk meg magunkat. Csak a törvényes hatalomnak.

TISZTIORVOS: Holnap... Addig tart a haladék. Hát várjuk ki, őrnagy úr. Ennél nehezebb már csak az a tudat, hogy nem rajtunk múlik a sorsunk. Nem mi választjuk meg az időnket, mégsem.

FŐJEGYZŐ *(rémült dühvel):* Fogja be a száját, maga polyák. Magának már mindegy. Maga így is, úgy is felfordul.

PAP: Uraim!

ANNA *(Főjegyzőhöz):* Édesapám, maga beteg. A kedvemért.

GÁSPÁR: Nem gyűlölhetnek bennünket ennyire.

HALINA: Miért, mi szerettük őket annyira?

ANNA: Ha nem törvényes semmi: akkor forradalom van. Hát rajta!

FŐJEGYZŐ: Maradj magadnak!

ELLA *(a háttérből rohan elő, rikácsol):* Nem volt elég? Nem volt elég? Ez lett a vége a forradalomnak!

TISZTIORVOS: Nem mindegy, milyen az a vég.

Ella a nyakába csimpaszkodik, mintegy lefogja.

ANNA: Ez az igazság. Kezdettől fogva. Hagytuk, hogy bezárjanak ide, és semmit nem tettünk ellene. Hagytuk, hogy a törvény intézkedjen: helyettünk. Tisztelendő úr! Magyarok csakis valami ellenében lehetünk? Itt minden ellenünk van. Mi vagyunk

mi akkor? Mindannyiunkat ide, egy helyre zártak, bárkik legyünk, bárhonnan valók. Mi pedig – maradunk magunknak.

BOHÓC *(kiáll középre):* Én magyar ember vagyok.

PAP: Én békességre, türelemre intettelek benneteket.

GÁSPÁR: De nem megadásra is. Magunkra hagytak: magunknak kell tehát az életünkért megküzdenünk.

TISZTIORVOS: Eljött az a perc.

ELLA *(kétségbeesetten):* Várj. Várj!

NAGYLAKI: Belátom, most valóban az idő parancsol, nem a törvény. Nem bízhatjuk magunkat mások becsületére.

FŐJEGYZŐ: Miféle becsület az, amelyiktől félni kell?

ANNA: Hát akkor, rajta, apám, ha nincs férfi más.

GÁSPÁR: Tisztelendő úr, oldozza fel a zászlókat a szentség alól. Lándzsa, pika lesznek ezentúl. Jó keményfa rúd a nyelük. Rézhegyűek.

HALINA *(eddig borúsan figyelt, most lelkesen):* Gyilok lesz a dísz! Szabaddá tett a kényszer. Ó, én mindenkit úgy szeretek!

PAP: Isten bocsássa meg nekünk...

BOHÓC: Segítsen inkább, ne csak imádkozzon.

PAP: Bocsássa meg Isten, hogy bajaink közt, önző emberek, megfeledkeztünk fia születésének ünnepéről. Holnapután Karácsony, barátaim. A Megváltó eljövetele...

Megilletődötten elhallgatnak. Ebbe a csendbe csörtetnek be a fegyveresek. A más felekezetű elöljárókat kísérik: Hentert és Kerekit. A kórusban megjelenik Ezredes. Mellette Adam. Később közöttük a Körzetvezető. Mindenki felfelé, feléjük néz.

HALINA *(halkan, de nagyon hallatszik):* Éljen a szeretet ünnepe.

ADAM: Figyelem, figyelem! A Körzetvezető úr fontos bejelentést kíván tenni.

Körzetvezető előmasírozik a kórus korlátjáig. Merev, bőrkabátos, meglehetősen fiatal, de teljesen ősz hajú férfi. Papírlapot bont ki, és idegenes akcentussal felolvassa a nyilvánvalóan más által, elfogadható magyarsággal fogalmazott szöveget.

KÖRZETVEZETŐ: Polgárok! Az újonnan megalakult Honmentő Bizottmány nevében fordulok hozzátok, szűkebb hazánk egy válságos pillanatában. Szülőföldünket közelebbről királyi hadsereg szállja meg, nemzetközi egyezmények értelmében. Ezek az egyezmények azonban csak az itt lakó magyar népességet és a régi adminisztrációt kötelezik a terület békés átadására, az őslakos románságot nem. Mi pedig, ismerve az ókirályság állapotát, céljait, szándékait, tiltakozunk gazdasági, társadalmi, kulturális és erkölcsi rendjének ránk kényszerítése ellen. Az általunk is vágyott és támogatott nemzeti egységnek nem szabad az ókirályság gazdasági és erkölcsi szintjén megvalósulnia, tehát az ősi román föld, Erdély puszta elfoglalása, hatalmi bekebelezése számunkra elfogadhatatlan. Az egyesülést lelkesen megszavaztuk ugyan, körülményeit viszont mi magunk szeretnénk meghatározni. Az európai kultúra emlején nevelkedve, százados harcok után, saját értékeinket védjük, bárki ellen, aki más tér és kultúra törvényeit kívánja velünk szemben érvényesíteni. Egyenlő félként, független polgárokként akarunk az új ország részévé válni. A most következő küzdelem azonban, a jelenlegi helyzetben, a többségi románság belső ügye. Éppen ezért a kisebbségi magyar lakosságot és annak vezetőit – megértésüket kérve – ebből a harcból kivonjuk, védelmünk alá vesszük, újabb rendelkezésig elkülönítjük. Polgárok! Elérkezett az igazság pillanata.

HALINA *(felsóhajt):* Túl szép ez, ha igaz.

BOHÓC: Imádkozzunk.

(Függöny.)

MÁSODIK FELVONÁS

Szín ugyanaz. A sötét templom, éjfél előtt. Az ajtóban fegyveres őt (Dorică). Pap a feltételezett áldozórácsnál, az előtérben térdel. A fogvatartottak többsége a padokban alszik. A református Kereki izgatottan figyel, Henter, a szász bankár elkülönülve ül. Halina az első padban az álmos Cirkuszigazgatónak magyaráz.

HALINA *(nem patetikus, inkább kissé fájdalmas):* ...Erdély nem hegy, fenyőfa, patak, nem könyv vagy kitalált vallás. Erdély egy eszme. Ezért nehéz megvonni a határait. Mindannyiszor boldogan mosolygok a tévedéseken: amikor hallom, hogy a Keleti Kárpátoktól nemcsak a Királyhágóig, hanem attól nyugatra is Erdélynek nevezik ezt a földet. Északon Szatmárt is beleértik. Jól van ez így, mondogatom, és azért lehet így, mert Erdély egy eszme...

CIRKUSZIGAZGATÓ *(lecsukódó pillákkal bólogat):* Hova tovább...

HALINA: Úgyhogy nem lehet elfoglalni, megszállni, elvenni. Túlterjed saját határain. Valahol fent van, a föld felett. A tanítványaimnak mindig azt mondom, a magyarság jobbik részét nevezik erdélyinek, bárhol éljen is az. Lehet, hogy a románság javát is... A hazájuktól messzire szakadt szászokat. Mi más nemzetek között, egy kicsit mindig is veszélyben élünk, s ez kiélezi az érzékeket. A tudatosabb rész az... Aki nem egyszerűen beleszületett, hanem tudja is... Az erdélyi ember szabad, még zsarnokság alatt is: választhat, mi akar lenni. Lehet más, mint aminek született: román, szász, bármi.

Cirkuszigazgató elalszik, mellére csuklik a feje.

HALINA *(csak magának):* Ez a szabadság azonban: védtelenség. Tudjuk, milyen mulandók vagyunk. Hiszen mások is lehetnénk, átváltozhatnánk... De a választás ideköt. Kizár minden másból. Kicsik leszünk és megrögzöttek. A terünk is szűkös, úgyhogy a szorításban a magasság felé törünk. Lehet, hogy menekülünk. Magasba vagy a mélybe. Egy itt mélység és magasság. Egyre közelebb kerülünk így az emberi lényeghez. A testi létünket is átérezzük, naponta, mert tudjuk, hogy megszűnhet bármely pillanatban...

A toronyóra lassan tizenkettőt üt. Az alvók felímednek, a virrasztók felfigyelnek. Csend.

NAGYLAKI: Holnap van.

HALINA: Meglesz ma mindenre a bizonyosság.

Csend.

NAGYLAKI: Kivel politizálgatsz itt éjnek évadján, professzorom?

HALINA: Ó, csak megpróbáltam elmagyarázni egy oktondi tudatlannak, hogy mi itt jobban tudunk félni, mint remélni. Ki is élvezzük a rettegést. Embernek érezzük magunkat, ha fenyegetnek. A veszélyre érzékenyebbek vagyunk, mint a boldogságra. Hogy Erdély egy eszme... Az eszmék mindig vonzón veszélyesek. Felemelnek... Elveszíthetjük lábunk alól a talajt. Elragadnak a földről...

NAGYLAKI: Most nem bánnám.

HALINA: Rajongók vagyunk, az is lehet, hogy megszállottak. Attól van ez, hogy tudjuk, kicsik vagyunk és mulandók. Éppen ezért most és egyszerre kell nekünk minden...

NAGYLAKI: Embere válogatja. Az a paraszt ott *(az ajtó felé mutat)* beérné a télikabátoddal. Biztosan fázik.

HALINA: Tudod, miért félek tőlük én? Mert ők is rajongók, megszállottak.

NAGYLAKI: Csak győztek, professzorom.

HALINA: Azt hiszed, csak a földet akarják? Ugyan! Valami mást. Valami eszmeit. Nemzetet. Fajt. Vallást. Szabadságot. *(Mosolyog.)* Efféle elvontságokért szokás meghalni.

NAGYLAKI: Megtettek egyszer egy kivégzőosztag parancsnokának. Megdöbbentően egyszerű dolog volt. Vér, velő, szar, ami az emberből kijön.

HALINA *(kuncog):* Tudod, őrnagy úr, furcsa módon az hangzik fennköltnek most, amit

te mondtál... A vér, a velő, meg a... Roppant patetikus.

NAGYLAKI *(mosolyog)*: Fura ennek a helynek az akusztikája.

Kereki, az Ipartestület elnöke lép hozzájuk. Mokány kis ember. Halina és Nagylaki ügyet sem vetnek rá. Később elbeszélnek mellette.

KEREKI: Min mulatnak az urak? *(Csend.)* Megvagyunk tulajdonképpen, igaz is. *(Csend.)* Hadd egyeljék egymást, mint a répát, odaki, elég szaporák, nem igaz? *(Nem felelnek neki.)* Megvéd az Isten, nem tekint az a felekezetre. Ugye? De nem lehetne egy kicsivel nagyobb tüzet rakni? A végén még megvesz Isten hidege. Ilyen szegény a pápista eklézsia? *(Ez is üresen hangzik; suta tréfáira sem kap választ.)* Kiküldeném ezt a Doricát, fusson el a műhelyig forgácsért. *(Az őrre céloz.)* Minek neki puska? Úgyse megyünk ki mi a veszedelembe. Hát nem? Én nekik is adtam forgácsot, széldeszkát, tüzelőt, mindig. Nem néztem, hogy másféle anya szülte. Vittek volna azok maguktól is. De így legalább megköszönték. Két ilyen inasom van, tudják, éppen csak irtó nagybélűek. Kíváncsi lennék, mostantól ki ad nekik enni? Nálam jól megvoltak, ipart adtam volna a kezükbe. De hát nekik puska kell. Az is német gyártmány. *(Legalább Halinát szeretné bevonni a beszélgetésbe.)* A tanár úr is, megtanította őket erre-arra, emberségre, tisztességre, miegymásra. Ugye, tanár úr? *(Reménykedve.)* Csak nem vetemednek valami gonoszságra, ha megtanulták a leckét.

HALINA *(Nagylakihoz)*: A hidegről jut eszembe. Szép textust adott elő a Körzetvezető úr, vagy mi a csuda ez. Egy dolog zavart csupán: hogy az én bőrkabátom volt rajta.

NAGYLAKI: Magyar ember írhatta neki azt a szöveget. Túl jó.

HALINA *(idézi)*: Elérkezett az igazság pillanata... Ha egy ellenfél mond ilyent: jólesik. De egy magadfajtától fenyegetésnek hangzik.

NAGYLAKI: A spanyol feerián az igazság pillanata egyet jelent: megölik a bikát.

KEREKI: Ide kellene szólítani azt a suhancot, mégis. Ez kísérte át a családomat a vonalon. Most már akár Pesten is lehetnek. Kérdezzem meg tőle, hogy egészségben átjutottak-e?

HALINA *(Nagylakihoz, Ezredesékre célozva)*: Most vajon hol lehetnek?

NAGYLAKI: Melegben valahol. Talán éppen nálad, otthon. Most nekik hull a forgács.

HALINA: Lehet, hogy készakarva hagytak magunkra? Puhítanak...

NAGYLAKI: Miért, olyan kemények voltunk talán?

HALINA: Rejtélyes az a szöveg. Éppen mert túlságosan világos.

NAGYLAKI *(legyint)*: Szónoklat. Haza, nép, szabadság...

HALINA: Lehet, hogy ők még hisznek benne. De azért válaszolniuk kellene néhány kérdésre. *Valójában* miért csinálják ezt? Hogyan gondolták mégis? Mit reméltek?

KEREKI: Most majd megkapják a magukét. Azt sem mondhatják, hogy mi poroltuk ki a csepűgatyájukat. Elfújják őket, mint a miligyertyát. Egyet se féljen, tanár úr. Kibírjuk mi ezt is. Én a magam részéről nyugodt vagyok, ugyebár. A családom, ugye, biztonságban. Én a helyemen. Azt mondták: elöljárók a templomba! Hát jó, itt vagyok. Rosszabb helyre is kerülhettem volna egy templomnál, nem igaz? Úgy elképviselem én itt az iparos társadalmat, nem lesz rá panasz. Nem futok el én, ilyenektől. Visszasírják még magukat énhozzám. Nem tud még egy olyan műhelyt csinálni nekik senki.

NAGYLAKI: Kereki úr! Mégiscsak hívja ide a legényét. Szóljon neki, hogy beszélni akarok az ezredesével.

KEREKI *(boldogan)*: No ugye! *(Kiált.)* Dorică, te!

Az alvók felriadnak, rémültek és tétovák.

KEREKI: Pardon. Nem vagyok katólikus ugyebár.

Kereki az őrhöz megy, beszél hozzá. A padokból felszedelőzködnek, előjönnek az emberek.

TISZTIORVOS *(nehéz álomból ébredve)*: Elég volt a viccből. Haza akarok menni.

ELLA *(hisztériás)*: Igenis, én nem hagyom, hogy az én házamban dőzsöljenek. Egy szemhunyást nem aludtam.

TISZTIORVOS: Magyarázatot akarok. Magyarázattal tartoznak.

ELLA: Tolják csak ide azt a diadalmas képüket.

TISZTIORVOS: Mondtak valamit – álljanak a szavuknak.

FŐJEGYZŐ: Ezek soha.

CIRKUSZIGAZGATÓ *(magyarázza):* Ezek, kérem, letartóztattak. Egyszerűen lefogtak.

IDOMÁR: Rabságban tartják az oroszlánokat.

TISZTIORVOS: Nemes szándékok, szép szavak, magyarul – és erőszak a vége.

FŐJEGYZŐ: A veleje! Erőszak a veleje.

ELLA: Nem lehet dobbal verebet fogni.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Most mondja az idomár úr, hogy az oroszlánokat is letartóztatták.

NAGYLAKI *(csitítani próbál):* Uraim, nem történik semmi baj, ha nyugton maradunk.

Erre kitör a pánik.

TISZTIORVOS: Nem várom ki a végét. Nem én, soha.

FŐJEGYZŐ: Nekem ne parancsolgassanak. Nekem senki se mondja, hogy nyugodjak meg.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Nekünk, kérem, jogaink vannak. Én csak a hatályos törvényekre hivatkozom...

FŐJEGYZŐ: Honnan tudnák ezek a törvényt?!

TISZTIORVOS: Trianonban megmondták nekik.

ELLA: Mert mindent a hátunk mögött intéztek.

IDOMÁR: Én rájuk uszítom az oroszlánokat. Mindenkit feletetek az állatokkal.

FŐJEGYZŐ: Hol a lányom? Annuska, ide gyere!

ANNA *(Gáspárral ül egyik padban, csendesen):* Velem maga többé nem kiabálhat. Itt vagyok.

FŐJEGYZŐ: Azt tész, amit én mondok.

ELLA *(zokog):* Haza akarok menni. Gyereket akarok. Gyereket akarok szülni, és nem engedik.

TISZTIORVOS: Beteg ember vagyok. Vegyék tekintetbe... *(Tüntetően köhög.)*

FŐJEGYZŐ: Én vagyok beteg. Én öreg is vagyok már.

TISZTIORVOS: De én vért köpök.

FŐJEGYZŐ: Szédülök, mindjárt elesek. Anna, gyere, fogjalak meg.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Mi külföldiek vagyunk, kérem.

IDOMÁR: Alföldi legény vagyok én, velem nem lehet kukoricázni.

ELLA: Mit vétettem én? Miért csinálják ezt velem? Miért nem hagynak?

FŐJEGYZŐ: Mondjon már valaki valamit.

PAP *(aki eddig térden imádkozott):* Velünk az Isten.

ELLA: Elhagyott. Elhagyott. Még a fiát sem küldte el.

TISZTIORVOS: Idegen kézre adott minket az Isten.

FŐJEGYZŐ: Szóljanak. Mondják meg.

ELLA: Nem értik? Be vagyunk zárva. Hogyhogy maguk nem értik?

KEREKI *(törtet előre az ajtótól):* Nem érti. Hiába beszélek neki, nem akarja érteni. Tanár úr, ez már nem tud magyarul.

HALINA *(eddig szkeptikusan figyelt):* Beszéljetek csak. Tisztuljatok meg.

A teljes zűrzavarban Artistanő – kék-ezüst trikóban – meleg kabátjából kihámozódva, a padok tetején a szószékig egyensúlyoz, fellendül rá, mutatványba kezd. A valószínűtlen tünménytől a többiek ámultan hallgatnak egy ideig.

ELLA: Blaszfémia!

FŐJEGYZŐ: Szentségtörés. Lehetséges, hogy gyalázat.

KEREKI *(elnézően, sőt enyhe csodálattal):* Művészek!

ELLA: De azért felháborító.

TISZTIORVOS: De azért szép.

FŐJEGYZŐ *(Paphoz):* Tisztelendő úr, itt maga parancsol. Tegyen már valamit.

PAP *(szótlanul csendre inti őket).*

Artistanő néhány mutatvány után, mint ki jól végezte dolgát, a helyére megy, bebújik a kabátjába. A döbbent némaságban megszólal az el-

különülten ülő szikár, elegáns, sétapálcás úr: Henter, a szász bankár.

HENTER: Hülyék.

FŐJEGYZŐ *(dühösen):* A bakszász csak hallgasson!

Az újabb, zavart csendben Gáspár lép elő, csitítani próbál, egyúttal ez első szónoki kísérlete.

GÁSPÁR: Polgárok! *(Helyesbít.)* Nem. Barátaim! Emberek! Elhangzott tisztán itt, mit akarnak, mi a szándékuk. Minket pedig nem vakíthat el annyira a bánat, hogy ne lássuk az igazságot. A jó szándékot. Nem lehetünk annyira keserűek még, hogy ne higgyünk a baráti szónak. Ígéretet kaptunk, hogy megvédenek...

FŐJEGYZŐ: Ha tudnak. Sokat akar a szarka, de nem bírja a farka.

KEREKI: Igaz is, el kell hogy számoljanak velünk.

BOHÓC *(keserűen):* Hit, Remény, Szeretet...

GÁSPÁR: Igen. Megtart a hit, azt mondják, és így igaz. A hit tartott meg itt, a helyünkön, hogy nem futottunk el. Megtart a hit önmagunknak. Megtartja az ép eszünket legalább.

FŐJEGYZŐ: Ha rosszat akarnak nekünk, eddig már megtehették volna.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Azt mondják, nem vérszomjas fajta ez.

IDOMÁR: Pásztorok.

BOHÓC *(skandálja):* Pásztorok, pásztorok, Betlehembe...

A bizakodó bizonykodás hovatovább éppen olyan hevesen – szinte pánikban – zajlik, mint az előző, kétségbeesett jelenet.

KEREKI: Puliszka nem robban.

GÁSPÁR: A saját véreikkel is szembeszállnak. Mi más ad erőt nekik, ha nem a hit? A hit a maguk igazában, bármi legyen is az.

FŐJEGYZŐ: Még a nemzetközi egyezménnyel is szembeszállnak. Ők is tudják, hogy igazságtalan.

GÁSPÁR: És éppen úgy magukra hagyottak, akárcsak mi. Az egész világ ellen küzdenek. A magányt választották: önmagukat.

TISZTIORVOS: Erdélyi fajta.

ELLA: Még katolikus is van közöttük.

KEREKI: Ismerjük is egymást, nem igaz?

BOHÓC *(kikiáltóként):* Hit! Remény! Szeretet!

GÁSPÁR: Nem azon múlik, ki él régebben ezen a földön, hanem hogy ezután hogyan él. Ők most megpróbálnak méltósággal élni. És most már nem ronthatják el...

FŐJEGYZŐ: Nem követik el még egyszer azt a hibát, mint '48-ban.

KEREKI: Nem hagyják még egyszer becsapni magukat, hogy ellenünk jöjjenek, színigaz.

TISZTIORVOS: Őket is, minket is magunkra hagyott az anyaország...

BOHÓC *(dúdolva):* Két pogány közt egy hazáért...

TISZTIORVOS: Most már nincs más, ahova álljanak, csak mellénk állhatnak.

KEREKI: Olyanok vagyunk, mint Jancsi és Juliska a mesében, árva gyerekek...

ELLA *(ezt is kiáltva):* De nagyon szépek a gyerekeik, egészségesek.

TISZTIORVOS: Fiatal nép, egészséges még, nem fáradt ki.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Én mondom, kérem, olyan fogékonyak a művészetre, akár a gyerekek.

IDOMÁR: Megetették az oroszlánokat. Ha nem, idehallanám a bőgést.

GÁSPÁR: Hős minden nép, amely képes volt túlélni, megtartotta önmagát. Minden nép mögött ugyanannyi évszázad áll. Előtte ugyanannyi veszély...

ANNA *(Artistanőhöz):* Menjen, könyörgöm, csillapítsa le őket. Halálos álmok ezek. Gyerünk, hiszen a szemüknek sem hisznek.

Artistanő komótosan leveti nagykabátját, a padokon át indul a szószék felé. Ott azonban Ezredes jelenik meg. A kórusban ugyanakkor feltűnik a puskás II. népfelkelő, az ajtóban Adam. Némán figyelik őket.

HENTER *(a csendben):* Hülyék.

HALINA *(Ezredesre célozva, Paphoz):* Látom, tisztelendő úr, mégiscsak helyet cseréltek.

PAP: Nem vagyok én méltó. Semmit sem tudok. Mintha anyám se lett volna.

TISZTIORVOS *(felocsúdva):* Még egy ilyen éjszaka, és megtébolyodunk. De tényleg. Maga szerint, Nagylaki, a tudatlanság szüli

a tehetetlenséget, vagy fordítva? Az a baj, hogy túlságosan okosak vagyunk?!

NAGYLAKI: Figyeljen csak. Most jön a vastagja.

EZREDES *(egy percig dölyfösen feszített a szószéken):* Nohát, nohát! Látom, jól vagyunk. Mi embereink harcolásra készen, önök jól. Imádkoznak, mulatéroznak. Ami tetszik. Miénkek fáznak. Magukat védik.

PAP: Ön megszentségteleníti a szószéket, Ezredes. Cirkuszt csinál a templomból.

EZREDES: Megmondom én, mi kellene. Maguk legyenek homokzsák. Fagyos homok. És piff-paff-puff. Hősök maguk mögött, piff-paff-puff. De mi nem. És ők sem, testvérek. Magyarnak lenni jó. Magyar nem fázik. Magyarért, hajszáláért szól, kiáltoz Párizs, London, Budapest. Budapest, Pest-Buda. A mi pénzünkön építették.

ADAM *(zavartan és dühösen „lefordítja" Ezredes szavait):* Az Ezredes úr azt mondja, sorsfordító pillanatokat élünk, és mától kezdve az itteni népek dolga a történelem. A különféle népegyedeknek meg kell egyezniük egymással, el kell számolniuk, kezükbe venniük a sorsukat. Hiszen, ha bántódás éri egyiket, elestében maga alá temetheti a másikat is.

EZREDES: Éppen úgy mondom. Uraim, én katona vagyok. De tényleg. Kötelességem a harcolás. Ültem, ültem a sarokban, néztem, ki ellen? Senki nem igazi. Dalol, kártyázik, kvaterkázik. Ültem sarokban, kávéházban, gondoltam: ellenség nélkül mit tegyek? Önök barátok, bár nem szeretem önöket. Nem igaziak. Itt most a jó színház. Olyan, mint a háború, az is nagy cirkusz. Most úgy kell látszódnia, önök ellenség. Mintha puskájuk volna. Lefogtuk volna. Szinte megöltük, igaz? Jönnek azok, látják, ellenség van, győzelem van, kötelességteljesítés van. Minden rendben van. Velük vagyunk.

ADAM *(„lefordítja"):* Az Ezredes úr azt mondja, az önök elképzelése a keleti Svájcról: álom. Itt mindenki kisebbség. Házát, földjét nem viheti át az anyaországba. Anélkül pedig...

EZREDES: Éppen úgy.

ADAM: Éppen ezért, önöknek el kell fogadniuk, ahogyan századokon át mi is elfogadtuk, hogy más államban élnek.

EZREDES: Fordult a kocka.

ADAM *(feszélyezi az egyértelmű fogalmazás):* Ezredes úr, az ön feladata a kivitelezés, nem a magyarázat. Elvi kérdésekben a körzetvezető úr dönt.

EZREDES: Hol van? Földből jött? Föld alól? Égből esett ide nekünk? Jön, beszél, parancsol. Itt vagyok én sok-sok éve, és nekem azt mondják: az oláh obsitos baka. Nekem mondták, nem őneki. Nagylaki úr! A szakállas vagyok. *(Mellkasát mutatja.)* Ekkora szőr, né. Bolond, szakállas öregember vagyok. Csúf. Megesküdtem: nőjön a szőr a szabadságig. De ma ünnep, tiszta arc. Nem ismerős?

NAGYLAKI: Az orra, talán.

EZREDES: A szem? Szememet nézze szemmel.

NAGYLAKI: Ön mindig a kávéház sarkában ült, igen. És nézett.

EZREDES: Sarokban ültem, Nagylaki. Magasabb rangban, mint ön. Néztem, hogy dalol ön. *(Énekel.)* Elmegyek, elmegyek, hosszú útra megyek... Néztem, hogy szónokol Főjegyző. Kártyázik Tisztiorvos. Kalóberezik, s kiáltja néha: kitartás! És panaszolja a kommunistákat. Ma gondoltam, nem, tegnap gondoltam, míg vágtam a szőrt, hogy olyan bajuszt hagyok, mint Nagylaki őrnagy. És akkor kvitt. De levágtam. Ne emlékezzem, ha tapogatom.

ADAM: Ezredes úr, uraim, mi a továbbiakban nem akarunk sérelmi politikát folytatni. A mi feladatunk itt és most az...

EZREDES: Tudom én. Ki itt a fő?

NAGYLAKI: Mármint köztünk, ezredes?

EZREDES *(helyesbít):* Ezredes úr, Őrnagy! Ön nulla. Professzor is nulla. Tisztiorvos két nulla. Úgy beszéljen.

GÁSPÁR: Én képviselem ezt a kis közösséget.

EZREDES: Ön felel, ha kérdezek?

GÁSPÁR: Én vagyok a felelős, valóban.

EZREDES: Nagyon jó. Mondom majd, mit mondjon nekik.

NAGYLAKI: Ezredes úr, úgy hiszem, a város elöljárói között, a polgármester hiányában is, vannak olyanok, akik kellő felhatalmazással, méltósággal és eréllyel...

GÁSPÁR: Hallotta, Nagylaki úr! Önök leszerepeltek. Levitézlettek. Azt mondták, az egyetlen, államalkotásra képes nemzet a térségben a miénk, és közben lassan elvesztegették ezt az államot. A többiek nem alkottak államot, mégis nekik van a legnagyobb. Mire érv, mire jogosít a múlt, ha se tere nincsen, se jövője?

NAGYLAKI: Brávó, Gáspár! Szónokolni már tudsz.

EZREDES: Brávó, Gáspár! Ön itt a fő. Polgármester szinte.

GÁSPÁR: Közölje tehát, mi a szándéka velünk, ezredes.

EZREDES: Majd, ha kell. Eljön az idő, szólok.

GÁSPÁR: Mondja csak a maga nyelvén, én megértem.

EZREDES: Ma érti. Tegnap nem. Ma ért. Holnap már beszél, ahogyan kell, én mondom.

GÁSPÁR: Kikérem magamnak, hogy árulással gyanúsítson.

EZREDES: Aki beszél, megismerszik.

HALINA *(csendesen):* A madár is a nyelve által vész el.

GÁSPÁR: Vagyok olyan magyar, mint itt bárki más. Maguk talán azért olyan nagyon magyarok, mert más nyelvet nem ismernek. Tudatlanságból. És én nem esem még egyszer abba a hibába, hogy elhiggyem maguknak: ezek nélkül elképzelhető volna ez a föld. Nem kell szeretnünk őket. De akkor is, itt kell élnünk, bárkikkel osztjuk is meg az életünket.

HALINA *(gúnyosan):* Bizony, bizony, ezek úgy szeretnek, meg is esznek.

GÁSPÁR: Túl nagy falat vagyunk mi nekik.

FŐJEGYZŐ: Kivel tartasz te, Gáspár?

GÁSPÁR: Kázmér bátyám, én vagyok most itt a felelős. Nekem kell megtalálnom velük a hangot.

FŐJEGYZŐ: Félrever a te szíved, Gáspár. Csak azt nem tudom még, melyik oldalra.

GÁSPÁR: Maguknak mindenki áruló, aki békét akar.

HALINA: Békét vagy kegyelmet, Gáspár?

GÁSPÁR: Életet.

HALINA: Csak az a kérdés, milyen életet?

GÁSPÁR: Ezt most már bízza rám, tanár úr. Nem történelemkönyv ez, hogy ott nyissuk fel, ahol akarjuk, és akkor csukjuk össze, amikor tetszik.

HALINA: És főként nem mi írjuk.

NAGYLAKI: Hagyd, professzorom, mindegy, ki beszél, senkinek nincs itt szava. És ne akarj olyan nagyon elöl állni, amikor lőnek.

Bohóc, Artistanő előbbi mutatványához hasonlóan, oldani próbálja a feszültséget, produkálni kezdi magát. Ezredes, Adam átmegy a sekrestyébe.

PAP *(Bohóchoz):* Mit képzel? Mi maga, kommunista?

BOHÓC: Akkor már inkább zsidó. Azokat még védi a törvény.

PAP: Fejezze be a bohóckodást.

BOHÓC: Én akár el is mehetek. *(Megjátssza, hogy indul.)* Egy percig nem maradok olyan helyen, ahol nem gyakorolhatom szabadon a hivatásomat. Átadom a helyet, tisztelendő úr. Elvégre, ez az ön munkahelye.

PAP: Sajnálom, hogy igaza van, fiam.

BOHÓC: Azt hiszem, én vagyok az idősebb, tisztelendő úr. Civilben akár tegeződhetnénk is.

PAP *(folytatja a tépelődést):* Tehetetlenségünkben önzőkké válunk, magunkra gondolunk csupán, és elvész az erőnk, amellyel nem tudtunk mit kezdeni. *(Bohóchoz.)* Mondja meg a kolleginájának is, hogy köszönöm, amit tett. A legfontosabb, hogy ne veszítsük el a fejünket.

BOHÓC *(tettetett könnyedséggel):* Se a reményt. Mi másra való a művészet, papom? Olyan az, mint az imádság. Mondja, mondja az ember, mindegy, hogy mit és kihez, de közben nem figyel semmi másra.

PAP: Mértéket azért ismerhetne... Tudom, mi a dolgom.

BOHÓC: A megváltás azért nehéz dolog lesz.

PAP: Nem kommunista maga, mégis? *(Bohóc szótlanul elvegyül a többiek között.)* Híveim! Barátaim! *(Nem figyelnek rá.)* Az élő Istenre kérlek...

ELLA *(fojtott dühvel):* Jót szól maga, de a legrosszabbkor mindig. Ez a Gáspár gyerek már-már kiszedte belőlük, mit akarnak, mire készülnek. Hagyja most már a férfiakra a piszkos munkát, tisztelendő úr. Szinte irigylem ezt az Annát. Férfi veszi el. Ez a fiú tudja, hogy bármit meg lehet, meg szabad tenni az asszonyért, a családért. Nem imádkozni kell, ahhoz úgysem ért, hanem verekedni. S ha azt sem lehet: osonni, bújni, csalni, kaparni, harapni. Az élet a fő, tisztelendő úr, s az élet mindig bújik, mint testünkben a vér. Végünk, ha napvilágra kerül ez a titok. Mindegy, ki az úr, melyik király, milyen isten. Elolthatják akár a csillagokat is. Szeretni a sötétben is lehet. Olyankor jólesik a férfikéz, akármilyen durva is. Az asszony még a véres férfit is megsimogatja olyankor. Az ölelés is olyan, mint a verekedés, ha igazi. *(Pap lehajtott fővel hallgat.)* Ó, ne legyen olyan nagyon megértő, megbocsátó, tisztelendőkém. Maga is csak férfi. Mondja nyugodtan: céda vagyok. Én pedig azt felelem rá: boldog vagyok, hogy merek ilyent érezni. Jólesik, hogy nem finomkodom itt magának, amikor égek... Verekedés lesz itt, papom, dulakodás, és vér folyik. Anélkül nem nyugosznak el. Kiáltson már rám, hogy hagyjam abba, szégyelljem magam!

PAP *(keresztet rajzol Ella felé, a levegőbe, elfordul tőle, a többiekhez):* Megszületik holnap a gyermek. A Megváltó közeleg. Nézzetek magatokba: a világegyetemet betöltő fényéhez képest mily parányok vagytok, milyen kicsi és kisszerű a félelmetek, haragotok. Bűnös önzés előtérbe tolni a rettegést, mintegy pajzsként a szeretet ellen. Vétek belefeledkezni a kétségbeesésbe. Nem állíthatjuk magunkat, személyünket mindenek elé, elsőül. Engednünk kell, hogy beleoldódjunk a mindenségbe, a tündökletes örömbe, amely kitölti azt a születés ünnepén.

GÁSPÁR *(némiképp lekezelőn):* Jól van, tisztelendő úr. De maradjon csak meg az evangéliumnál. Maga nincs szokva a politikához.

PAP: Tudom én a magam dolgát.

GÁSPÁR: Egy szavamba kerül, s kivezetik innen.

PAP: A saját templomomból?

GÁSPÁR: Útban van már a malasztjával.

PAP *(reménykedve):* Mire készültök, Gáspár?

GÁSPÁR: Szegény ember! Mégis azt hiszi, hogy hősök akarunk lenni? Szép volna, csakhogy nem lehet. Tojik ránk a mindenség. Rejtve, látatlanul nem lehet hős senkiből. Ahhoz közönség kell ám.

PAP: De akkor mi történik?

ANNA *(eddig hallgatta őket):* Megkérdezzem én?

GÁSPÁR *(nyersen):* Nem a te dolgod.

ANNA: De én tudom elvégezni.

GÁSPÁR: Ádámmal, ugye? Ne bízzon a nőkben, tisztelendő úr.

ANNA: Csak hadd beszéljek vele.

GÁSPÁR: Ugyanaz. Elhúzódsz vele a félhomályba...

ANNA: Nem esik bajom.

GÁSPÁR: Csak elígérkezel neki. Mi másért beszélne?

ANNA: Ismer.

GÁSPÁR: Több annál.

ANNA: Apám kámfuterja volt. Nem mer hozzám érni.

GÁSPÁR: Még meg is magyarázod! Ettől csak alpáribb lesz.

ANNA *(szomorúan, de csodálkozva is):* Mi vagy te, Gáspár? Szűzfiú?

Anna határozott léptekkel a sekrestye felé indul, majd benyit.

GÁSPÁR *(szomorú iróniával):* Újra kell szentelni a templomot, atyám. Meggyalázták.

PAP: Számtalan templomunkat megszentségtelenítették már a megszálló hadak. Tatár, török... Istállót vagy raktárat csináltak belőlük. Kőhalom csak mindenik. Mi visszük belé a szellemet.

GÁSPÁR: Aztán ki kell söpörni belőle a lócitromot, s felszentelni újra. Arra az időre tartogassuk magunkat, atyám. Azt mondja el ezeknek. A túlélésre kell berendezkednünk. A mese, az imádság ahhoz nem elég. A hadak múltán a templom se szent, a jó

érzelmek sem azok. A tisztátalan helyen a gazság is helyén van, odaillik.

PAP: Bűnre vezet a spekuláció, fiam. Nem élhetsz csak az eszed szerint, amikor szíved is van.

GÁSPÁR: Az én szívem most csak arra kell, hogy elég vért pumpáljon az ereimbe. Ennyi az egész. Ez is sok. Egyszer majd jónak, szépnek lenni is jut időnk. Erőnk... Most az eszünkkel meg kell védenünk a szívünket. *(Felcsattan.)* Miket beszélek! Istenem, hogy rühellem ezeket az ócska jelképeket. Utálom a szívemet, atyám.

PAP: A szavakat utálod csak, fiam.

GÁSPÁR: Túl sokat hallottam belőlük, igaz.

FŐJEGYZŐ *(jön):* Maguk miről beszélnek itt?

PAP: Istenről, azt hiszem.

FŐJEGYZŐ: Gondolkodtam a dolgon, Gáspár. Te most valóban és tulajdonképpen Erdély templomában állasz. Úgy viselkedj. Nincs helye itt...

GÁSPÁR: A helytállás helye ez, tudom.

FŐJEGYZŐ: Templom. Téglaboltozat tartja az ég helyét, és el lehet képzelni ezeket a kőoszlopokat fenyőszálnak.

GÁSPÁR *(gúnyosan megértő):* Gondolkozhatunk. Van szállásunk, ételünk. Talán még bajunk sem esik. Nem loholunk kenyér után, asszonyféltés sem gyötör. Eddig azt mondtuk: ez a hazánk – és csak éltünk benne. Most szeretjük csak, amikor elveszett.

PAP: Benne élsz.

GÁSPÁR: Vagy álmodom. Gondolom. Mikor jutott idő mostanig, hogy a lelkünkről, Istenről gondolkozzunk? Hálásak lehetünk az alkalomért. Kár, hogy azt sem mi teremtettük meg magunknak...

FŐJEGYZŐ: Mondom is, hogy nem gondolkodni kell, hanem cselekedni.

GÁSPÁR: Mondja, tényleg mondja.

FŐJEGYZŐ: Feltoltad magad nagyvezérnek, akkor tegyed is a dolgod.

GÁSPÁR: S maga mit tanácsol, Kázmér bátyám?

FŐJEGYZŐ: Megmondtam: tegyed a dolgod.

GÁSPÁR: Megmondta, bizony, maga meg.

FŐJEGYZŐ: Mi neked úgyse vagyunk jók semmire. Azaz mégis. Bármit csinálj, mi isszuk meg a levét. Áldozatnak még jó vagyunk. *(Szelíden.)* A lányra, Annára, azért vigyázz.

Főjegyző a padok felé indul, Gáspár utánaszól.

GÁSPÁR: Kázmér bátyám!

FŐJEGYZŐ *(halkan):* A tied. Elvetted, neked adom.

GÁSPÁR *(egyedül):* De ki ellen? Ki ellen lehet? Adj, Uram, biztos ellenséget a megmaradáshoz.

Anna jön a sekrestyéből, valósággal magával cibálja Adamot.

ANNA: Mondja el nekik!

ADAM: De hiszen tudják.

ANNA: Hiába tudják, ha nem hiszik.

ADAM: Hogy lehet ezt elmondani? Ez egy nép lelke...

ANNA: Cöcö! Egy nép lelke... Ilyent csak a vesztesek mondanak. Meg akik háborúra készülnek, és lelkesíteni akarják a veszteseket holmi emelvényről. Haza, nép, szabadság – a sértettek jelszava. A győztesek rendelkeznek és cselekszenek, méghozzá a saját nevükben. Azt hiszik, hogy élnek.

ADAM: Most valóban egy nép lelkéről van szó...

ANNA: Imént még a vér szaváról beszélt nekem.

ADAM: Mert maga nő, Anna.

ANNA: Mondja hangosan. Lássuk, miképpen hallatszik. Ne aggódjon, most majd figyelnek magára az urak. Nem a pucerük már.

ADAM *(ettől visszazökken fennkölt szerepébe):* Polgárok! Mint hallották, mi, e föld őslakói, úgy döntöttünk, nem fogadjuk el az idegen hatalmat, habár saját véreink hozzák szuronyukon. Nem akarunk törökös bojárok, német származású király alatt élni. Nem akarunk jobbágyi sorsot, botbüntetést, fanarióta hivatalnokokat, középkori szellemet...

HALINA: Jó, jó, mi is tudjuk, mit *nem* akarunk, de...

ADAM: Szabadságot akarunk!

ANNA *(feddőn rászól):* Adam! Térjünk a tárgyra.

ADAM: Nem akarjuk egyik idegen uralmat a másikra felcserélni. Itt az alkalom, hogy a magunk urai legyünk.

FŐJEGYZŐ: Meg a mieink.

ADAM: Nehéz döntés volt. Választanunk kellett: a nemzet egysége és a szabadság között. A vér szava ellene szólt a...

ANNA: Adam!

ADAM: Századokon át a nemzeti egység eszméje éltetett itt bennünket, az adott erőt. A balázsfalvi népgyűlés aztán kimondta végre az egyesülést...

FŐJEGYZŐ: No ugyan! Mire odafuvarozták a népet, már maguknak állt Párizsban a zászló. Utóbb rakták a talapzatot a szobor alá.

ANNA: Főjegyző úr, kérem! Hagyják beszélni. Maguk akarták hallani. És ne feledjék, hogy magyarul mondja.

FŐJEGYZŐ: Ennyi benne az érdeme.

ANNA: Gyerünk, Adam. Ne törődjön velük.

ADAM: Önök tudják, milyen az: a politika játékszerévé válni. Amikor alku tárgya lesz egy nép. Mi pedig tudjuk, belátjuk, hogy ahogy ezt a döntést Párizsban meghozták, ugyanúgy hozhatnak egy ellenkező döntést is, ha úgy fordul...

NAGYLAKI *(elismerően):* Okos.

HALINA: Csak előrelátó.

ADAM: Önök ismerik, mit jelent a többség hatalma, még ha saját fajtánkbéli is az a többség. Önök olyan birodalomhoz tartoztak, amelyiknek két fővárosában erdélyi cigánynak csúfolták a magyarokat is. Megérezték rajtuk a románszagot. Rajtunk pedig most a magyarszagot torolják meg a jövevények.

GÁSPÁR: Te csak ne sorold a mi sérelmeinket!

ADAM: Ha maguk most ellenük fordulnak, megszegnek egy nemzetközi egyezményt. Mi nem. Minket nem kötelez semmiféle döntés. Trianonban a magyarokról határoztak, nem rólunk. Magukat le lehet kaszabolni, ha a törvény ellen lázadnak, bennünket azonban nem irthatnak ki a saját véreink.

NAGYLAKI: Reménytelen.

HALINA: Bizony, nagyon magyaros.

ADAM: Igen, tudjuk, hogy nem győzhetünk. *(Döbbenet.)* Nem is győznünk kell, hanem a saját törvényeink szerint élnünk. Mi magunk akarjuk eldönteni a sorsunkat. És úgy döntünk majd: egyesülünk az anyaországgal.

FŐJEGYZŐ: Mondtam én: cirkusz az egész.

TISZTIORVOS: Minket pedig magukkal együtt lőnek halomra.

ADAM: Önök foglyok, tehát ártatlanok. És nyugodjanak meg: nem lesz itt semmiféle lövöldözés. Ünnepelni jöttek, nem harcolni. A saját véreik ellen harcolnának? Amikor békésen is megkaphatják? Ugyan! Lejátszott játszma ez.

NAGYLAKI: És maguk egy lezárt játszmában akarnak előnyt szerezni?

ADAM: Pontosan.

HALINA: Én mindig nagyra becsültem az idealistákat. De úgy látszik, az idealisták dilettánsok is. A dilettantizmus pedig veszélyes dolog. Főként a politikában.

ADAM: Nem politika ez. Éppen, hogy nem politika többé.

HALINA: Hát mi a fene? Hősiesség? A hősiesség az idealisták dilettantizmusa. *(Nagylakihoz.)* Ez jó mondás volt, mi? De ki fog emlékezni rá?!

NAGYLAKI: Kössünk üzletet, Adam úr. Mi megadjuk magunkat a bevonuló hadseregnek. Törvény szerint... Úgy eleget teszünk az egyezmény előírásainak. Maguk pedig folytassák csak a külön játszmájukat kedvükre.

ADAM *(mereven):* A körzetvezető úr, azaz a vezetés úgy döntött, hogy önök itt maradnak.

NAGYLAKI: Megokolná?

ADAM: Ez a parancs, őrnagy úr.

NAGYLAKI: Túszok vagyunk tehát? Mondja ki!

ADAM: Parancsot teljesítek, őrnagy úr.

NAGYLAKI: És a garanciák?

ADAM: Személyesek.

NAGYLAKI: Szavát adja?

ADAM: Úgyse hinne a szavamnak, ugye?

GÁSPÁR: Ebből elég. Vagy elengedtek bennünket, vagy kitörünk.

ADAM: Gáspár! Ne vetemedj erőszakra, mert még hátba lőnek. Törvényes lesz. Pacifikáció.

GÁSPÁR: Engem csak ők lőhetnek hátba. Törvényesen.

ADAM: Valamint az önkéntes rendfenntartó alakulatok. A Honmentő Bizottmány parancsa szerint. Melyiket választod?

GÁSPÁR: Most nálad a puska. De remélem, hamarosan kiverik a kezedből. És éppen a tieid. Akkor majd számolunk.

ADAM: Nagylaki úrnak személyes garanciát ígértem. Megadom. *(Főjegyzőhöz.)* Kedves Kázmér bátyám, ezennel tisztelettel megkérem lánya, Anna kezét.

FŐJEGYZŐ: Mit csinálsz te, Ádám?

ADAM: Két rövid á-val kérném.

HALINA: Garanciákat ad. Leányt kér.

TISZTIORVOS: Most már minden kell nekik.

ELLA: Nem is szabad beérni a felével. Semminek.

ADAM: Megismétlem az ajánlatomat. Hajlandó vagyok feleségül venni Annát, az ön leányát. *(A többiekhez, egyre katonásabban.)* Ajánlatomban nincs semmiféle kedvezés, önzés még annyi sem. Nem az a fontos, hogy megnősülök. Az sem, hogy e friggyel megmentem a főjegyző úr leányát és családját. Igaz ugyan, hogy nem eshetne bántódása a város új elöljárója feleségének, még ha magyar is az. És az is igaz, tudom, hogy engem sem dicsérne meg az új hatalom ilyen gesztusért. Én azonban vállalom. Nem feltétlenül személyes okból. Az a fő itt, hogy hajlandóságomat nyilvánítom ki, hogy szövetséget kötök magukkal. Mégpedig olyankor, amikor vesztésre állnak, és ez a szövetség számomra sem előnyös. Van valakinek kifogása ellene? Gáspár?

GÁSPÁR: Tedd a dolgod.

ADAM: Főjegyző úr?

FŐJEGYZŐ *(Annára mutat):* Őt kérdezd. Felnőtt.

ADAM: Professzor úr?

HALINA: Képtelenség. Beleillik tehát.

ADAM: Nagylaki?

NAGYLAKI: Van magának elég hatalma ahhoz, hogy érvényesítse is ezt az egyezséget?

ADAM: Tisztiorvos úr?

TISZTIORVOS: Az én véleményem az, hogy...

ADAM *(Kerekihez):* Majszter uram?

KEREKI: Nem az én leányom. Az enyémek már messze járnak.

ADAM: A tisztelendő urat nem kérdezem, ő nem világi személy.

PAP: De gondolj az Úrra.

ADAM: Köszönöm. Megyek, jelentem feletteseimnek, mit döntöttem. Egyezségünk így lesz hivatalos. Viszontlátásra, uraim. Készüljön, Anna! *(El.)*

ELLA: Egyszóval erre ment ki a játék. Le a kalappal. Az egész elöljáróságggal megszavaztatta.

TISZTIORVOS: Mínusz a polgármester.

ELLA: Van itt helyébe ember. És én még azt hittem, férfi.

TISZTIORVOS: Neked csak az számít, hogy férfi legyen valaki. Az nem számít, hogy ember-e.

ELLA: Szeretlek én azért téged, ne félj.

Dorică jön előre az ajtótól.

DORICĂ: A Henter nevű jöjjön ki. Tévesztésből van itt.

FŐJEGYZŐ *(kiáltva):* Ötszáz éve tévedésből van itt a szász.

HENTER *(Doricához):* Jövök, Dorică, jövök. De mondjak önöknek valamit, uraim, mielőtt végleg elválunk egymástól.

FŐJEGYZŐ *(dühét rajta tölti ki):* Elmondtak maguk már mindent a román népgyűlésen. A közös-ülésen. Egy pillanat alatt lepaktáltak velük. Maguk mindig arra az oldalra álltak, ahol a kiváltságokat osztják. *(Egyre inkább belelovalja magát.)* Ne oktasson minket maga. Nem vagyunk kíváncsiak a kétféle igazára. Áll itt, és vigyorog fölényesen, mint akinek sikerült. De: ma nekem, holnap neked. Magukra is sor kerül, akkor jussunk majd az eszébe. Előbb a magyarok, aztán a zsidók, s eljutnak a szászokig is, ha egyszer rákaptak az ízére. Úgy kimossák

magukat innen, mint szart a csepűnadrágból. Nem lesz itt hely másnak, csak nekik.

HENTER: Hallgasson végig egyszer, főjegyző úr. Lehet, hogy ez az utolsó alkalom. Az a maguk baja, hogy soha semmit nem hallgattak, nem gondoltak végig. Maguk csak a szívükre hallgattak. Emiatt lehetséges, hogy nem állnak többé szóba velem. Ön a jog embere, főjegyző úr, vagy majdnem. És önök mindig azt mondják, de szavalják inkább: a föld adta maguknak a jogot. Nekünk a jog adta a földet. Ez köztünk a különbség. A jog, a törvény oldalán állunk tehát mindannyiszor. És megvagyunk. Ott állunk, hogy a kedvezőbb törvényre szavazhassunk. Maguk sem tehetnek mást ezután: a törvényes hatalom híveivé kell válniuk, mindegy, milyen nyelvet beszél a gazda. Súghatnak neki. Meg aztán, maguk mondják: pénz beszél, kutya ugat. Ne ugassanak. Egyedül a törvény biztosíthatja az életüket, tulajdonjogukat a földhöz is. Önök azt hangoztatják, s milyen régóta!: Extra Hungariam non est vita. Magyarországon kívül nincsen élet. Mi századok óta hazánkon kívül élünk. De jog s törvény szerint. A törvény a mi hazánk. Ehhez tartsák magukat. Nem az a fő, hol a határ, hanem hogy mi van a határon belül. Annak szurkoljanak tehát, hogy a rabtartóik kiharcolják a jogot, s az új hatalom biztosítsa a törvényességet. Maguknak az az érdeke, hogy demokrácia legyen: civilizált ország, bármilyen zászló lengjen is felette. Itt az alkalom, hogy – extra Hungariam – eljussanak Európába. Mehetünk, Dorică.

Henter Dorică kíséretében távozik.

KEREKI *(elismeréssel):* Református ember ez, Nagylaki úr!

HALINA: Tudja, mi ijeszt meg a maguk vallásában? A predesztináció. Az eleve elrendelés. Bizony, én a törvénytől félek.

KEREKI: Nem értek én az efféléhez, tanár úr. De azt tudom, hogy a szászok megéltek, s nem is rosszul. Olyan bútort, mint ők, nem csinált itt senki. Volt nekem egy szász mesterem...

TISZTIORVOS: Ácsi! Félrebeszélünk. Megmondtam én: hajnalra megtébolyodunk.

GÁSPÁR: Délelőtt van már, doktor úr.

TISZTIORVOS: Olyasmiről beszélünk, amit nem érünk fel ésszel. Miért nem magunkról beszélünk? Elmondhatom, hogy fáj itt, idebent. A szívem...

GÁSPÁR: Délelőtt van, doktor úr, nem éjszaka. És még megvagyunk. Mostanra legalább tiszták a frontvonalak. Tudjuk, ki hol áll és mit akar.

ELLA: A jegyesedet akarják, Gáspár.

GÁSPÁR: Nem a jegyesem még.

ELLA: Kérd meg. Ne hagyd, ami a tied. Alkalmas helyen vagy, összead sebtében a pap. Aztán mind jöhet a ficsúr, jégre fut.

GÁSPÁR: Nagyon vágyik egy kis verekedésre, vérre, Ella asszony?

ELLA: Mindegy, mire vágyom én, eljön az anélkül is.

GÁSPÁR: Azt kéne elkerülni.

ELLA: Védd meg a kedvesedet, Gáspár. Nem létezhet olyan felsőbb érdek, de még eszme sem, amelyikért egy embert feláldozz.

GÁSPÁR: Törődjön a maga dolgával, Ella asszony. Vért pedig majd köp az ura. Őt védje, ne a más kedvesét.

ELLA *(gúnyosan magyarázza):* Értettem én, polgármester úr. A magafajtának nem másra kell az eszme, se a béke, csak takarónak. Anélkül, csórén, maga is kicsi, nagyon kicsi lenne ám. Egy lánynak biztosan nem elég. De sebaj, majd megkapja mástól, ami jár neki. Máris van jelentkező.

Megkondul a harang.

TISZTIORVOS: Éjfél van. Vagy dél.

HALINA: Jusson eszünkbe, hogy Hunyadi János győzelmére harangoznak delente, szerte a világon. Talán nekünk is sikerül a túlerővel szemben...

PAP: De hát, ki húzza? Az én harangozóm elmenekült.

GÁSPÁR: És fél tizenegyet mutat az óra.

NAGYLAKI: Itt vannak megint. Nekik szól a harang. Csak nehogy értünk szólna.

Harangzúgás.

ANNA *(halk révületben):* A harang délre kongat. Búza hull rám, amint a templomból kilépek. Fehér fátylamon búza pereg, nem a könnyem az. Jobb kezemben virágkoszorú, csupa vérehulló fecskefű. Bal oldalon egye-

dül csak a szívem. Úgy érzem, testemen kívül dobog. Gyerekeimet is más asszony szüli meg. Más anya nyelvén kérlel engem az én fiam. Kislányomat látom odább: meztelenül lépked a havas úton, a hómezőben, fekete kabátos óriási ember fogja a kezét, csizmái csikorognak a fagyban. A homályba távolodnak tőlem, engem süt a nap. Gyönyörűn ragyogok a templom lépcsőjén, és szól a déli harang.

Anna monológja alatt Nagylaki, Halina, Kereki, Cirkuszigazgató eltorlaszolja a főajtót. Gáspár későn veszi észre.

GÁSPÁR *(ordít):* Nem! Ne! Ne zárkózzunk be!

HALINA: Biztonságosabb.

GÁSPÁR: Ez a bezárkózás provokáció.

NAGYLAKI: Ők kezdték.

HALINA: Gáspár, ez itt egy talpalatnyi Erdély, valóban.

FŐJEGYZŐ: Erdély temploma, igenis.

HALINA: A miénk. Legszebb benne, hogy önként választottuk.

NAGYLAKI: Gazsikám, most, hogy magunk között vagyunk, elmondhatod szépen, miért paktáltál le ezekkel? Ígértek valamit? Úgyse tartják be. Vagy ennyire naiv lennél?

FŐJEGYZŐ: Ejsze, még az útra is kiállnál, megéljenezni őket?

GÁSPÁR: Nekünk itt egyetlen esélyünk van: az általános és teljes rendezés. Bezárkózva kirekesztjük magunkat belőle.

FŐJEGYZŐ: Hagyd te a nagypolitikát másra. Itt és most a mi életünkről van szó.

GÁSPÁR: Ha bezárkózunk, a segítséget is kirekesztjük. A hangunkat se hallják meg.

NAGYLAKI: Kik, Gáspár? Ki figyel ide?

GÁSPÁR: A madarat is a fészkén fogják meg.

ELLA: Legalább nem tudnak bejönni a galambodért.

CIRKUSZIGAZGATÓ *(határozott most, sőt parancsoló):* Lőjék csak ránk a templomot. Látni fogja a világ, kifélék.

GÁSPÁR: Ön szánt szándékkal provokálná őket?

CIRKUSZIGAZGATÓ: Érvénytelenné válik minden szerződés, ha erőszakhoz folyamodnak. Erre hivatkozva kérhetjük az újabb rendezést.

ELLA *(döbbenten):* Maga áldozatot akar csinálni belőlünk.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Az eredmény majd minket igazol.

TISZTIORVOS: Minket? Kiket?

CIRKUSZIGAZGATÓ *(kissé demagóg módon körbemutat):* Minket, mindannyiunkat. Az utódainkat.

ELLA: Nem születnek meg azok a gyerekek. Ezután egy anya se mer szülni.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Ezt kell tennünk. Ez a mi feladatunk. Mi több: ez a hivatásunk.

NAGYLAKI: Kinek nevében beszél ön? Kicsoda ön, igazgató úr?

CIRKUSZIGAZGATÓ: Egy magyar hazafi.

NAGYLAKI: Értem. Értem, hát persze.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Törvényes feletteseim vannak, az a fő.

HALINA: Hát a trupp? A művészet csak álca?

GÁSPÁR *(kétségbeesetten):* Ez nem két állam dolga, hanem az összesé. Kettő között csak alku tárgya lehet, semmi több. Adnakvesznek bennünket.

Odakint puskalövések hallatszanak.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Íme, a felelet.

GÁSPÁR: Egymást lövik, uram.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Vajh ki tudja? A fő az, hogy lövöldözés tört ki. Ez nem volt benne a programban. Ezt nekünk dokumentálnunk kell.

GÁSPÁR: Lövessem agyon magam? Ön majd mellékel valami dossziéhoz...

CIRKUSZIGAZGATÓ: Barátaim, én nem akarok illúziókat kelteni önökben. Nekem ehhez nincs érzékem, mint egyeseknek. És felhatalmazásom sincs álmokkal kereskedni. Készüljünk fel a legnagyobb áldozatra. De tudnunk kell, hogy a jövőt szolgáljuk, a jövő majd minket igazol. Megbízóim kérése is erre vonatkozik.

TISZTIORVOS: Megkérnek szépen bennünket, hogy...?

ELLA: De miért? Miért éppen a jövő?

A sekrestyéből álomittasan beront Ezredes.

EZREDES: Hallom, lőnek? Díszlőnek?

KEREKI: Élessel mégpedig.

HALINA: Ez a maguk megígért békéje, ezredes.

EZREDES: Elnyomott az álom odaát. Nagy a tömjénszag.

KEREKI: De hallik már a kötelesség hívó szava. A halottakat is felveri.

EZREDES: Megyek. Vezényelek.

TISZTIORVOS: Jól fogna nekik a pihent segítség. Csakhogy zárva az ajtó, ezredes, és most nálunk a kulcs.

EZREDES: Barátok! Értik, nem? Maguk barátok.

NAGYLAKI: Ezredes úr, letartóztatom. Adja át, kérem, a fegyverét.

EZREDES: Nem, nem, soha.

NAGYLAKI: A fegyverét!

EZREDES *(szomorúan):* Nincsen. Honnan vegyek, miből? Semmi nincsen. *(Kiforgatja a zsebeit, mutatja, fegyvertelen. Kenyérdarabot szed elő.)* Elfelejtettem enni, uraim. *(Tovább üríti zsebeit.)* Tessék, tessék, tessék minden. Aludtam, uraim. Közben elmúlt a barátság. Kicsit nem figyeltem oda, s maguk már nem szeretnek. Jól voltunk egymással. Csak nem hittünk egymásnak. Jól voltunk, kacaghattak is rajtam. Jólesett, ugye? *(A többiek némán figyelik.)* És miért én? Én vén vagyok, hosszú a szakállam. Semmim nincsen, csak a szőröm. Én csak nézek.

NAGYLAKI: Ezredes úr, mint a város önvédelmi alakulatának parancsnoka, ezennel őrizetbe veszem.

GÁSPÁR *(halkan):* Hölgyeim és uraim, most lettünk magyarból kisebbségiek.

(Függöny.)

HARMADIK FELVONÁS

Szín: ugyanaz. Valamivel később, alkonyi fényben. A szereplők külön csoportokban. Esetenként – talán – reflektorfény emeli ki őket.

HALINA *(Bohóchoz, aki levette sipkáját):* Megismétlem a kérdést. A művészet csak álca?

BOHÓC: Vagy fegyver.

HALINA: Visszafelé sülne el, most. Vagy elkoboznák. Barátom, sötétet látok. Gyönyörködnék inkább valamiben.

BOHÓC: Bennem, barátom.

HALINA: Egészséges férfi vagyok én, noha már nem egészen fiatal.

BOHÓC: Abban, amit csinálok. A művészet: cselekvés.

HALINA: A valódi tett helyett, feltételezem.

BOHÓC: Mi a valódi, tanár úr? Csupán a kényszer. Minden cselekedetünk kényszerek között történik, és ezért nem is egészen valóságos.

HALINA: Eszerint mindannyian művészek vagyunk.

BOHÓC: Én munkanélküli voltam. Azelőtt bádogos. Aztán jött ez a küldetés...

HALINA: Az álruha!

BOHÓC: Álruha. Forma. Ürügy. A célunk azonban valóságos, nem?

HALINA: Mit tudja azt egy bádogos?

BOHÓC: Mindenki tudja. Azért élvezi a mutatványt. Örvend, hogy valaki meg meri tenni helyette. Képes akár nevetségessé válni...

HALINA: De hát ez így siralmas.

BOHÓC: Nevetnek.

HALINA: Úgy látom, a mi helyzetünk nagyon művészi ám.

BOHÓC *(rémülten):* Nem, azt nem.

HALINA: A látszat azonos a lényegével.

BOHÓC: Nem, nem. Hiányzik belőle valami. A művészetben mindig benne van a halál...

HALINA: Ostobaság!

BOHÓC: Valóban, roppant nevetséges. Dilettánsok vagyunk, tanár úr. Alkalmi mutatványosok. Az élet meglehetősen dilettáns mutatvány. Mindaddig, amíg veszélybe nem kerül. Mindaddig, amíg hiányzik a produkcióból a lényege, a...

HALINA *(ráripakodik):* Bádogos, maga katona!

BOHÓC *(bohócosan):* Parancsára! Éljen a halál!

HALINA: Önkéntes, akárcsak én. Engem se kényszerített senki, hogy ide bezárkózzak. Csak éppen nem akadt más hely, ahova mehettem volna. Bezárt a könyvtár és a kupleráj. Most meg a templom is. Leltároznak. Nem tudna maga felvidítani valamiképpen?

BOHÓC: Hallgatózzunk. Amikor félnek, úgy dől az emberekből a szó, akár a vér. Néha eléggé mulatságos.

HALINA: Kihallgassunk másokat?

BOHÓC: Tud ennél jobbat, tanár úr? Várunk. Megint csak várunk. A sorsunkra várunk. Mintha egy vonatra várnánk. Szeretnénk felszállni rá, és elutazni. Látta ön a tengert, tanár úr? Valahol vannak tengerek. Pálmafák. Valahol most napfényben táncolnak a lányok. Valahol emberek élnek.

Az egyik padban: Tisztiorvos és Ella, elvonultan.

TISZTIORVOS: Nem emberi dolgok ezek. Emberi dolog az evés, ivás, ölelkezés. De ez történelem. Tömeges. Valami emberfeletti és veszélyes dolog fedőneve lehet: történelem. Mintha egy másik dimenzióban játszódna le. Átjárások vannak oda. Az ember megfogná valakinek a kezét, és hát az óramutatót igazítja át azzal a mozdulattal. *(Ella megfogja férje kezét.)* Rég vége lehetett volna, ha rám hallgatnak. Hiszen olyan egyszerű az egész. Nem érzed?

ELLA *(fásultan):* Igen. Érzem, ha akarod.

TISZTIORVOS: Érezned kellene. Elvégre nő vagy. Én érzem. Az egész testemben itt bent mocorog. Olyan, mintha két szívem volna. Egyszerre dobbannak, mégis különkülön. Nem tudom, melyik az igazi. Az egyik mintha ki akarna szakadni belőlem. Fájdalmat okoz, de jó. Szeretem. Magamat szeretem, és mégis valaki mást. Látom, ahogy ott megyek, felfelé egy hegyoldalon. Messze, egyre messzebb. Kicsi vagyok ott, akár a saját gyermekem. Fáj egy kicsit, hogy nem érhetem utol. Igen, most átmegy a hegyen, és én nem látom őt soha többé.

ELLA: Segíthetek?

TISZTIORVOS *(szigorúan):* Én nem fogom kivárni. Úgy döntöttem, hogy meghalok. Nem mozdulok. Lesz hozzá elég erőm, meglátod. Megmutatom neked.

Bal oldalt, elöl: Gáspár és Anna.

GÁSPÁR: Elmehettél volna vele. Most kint lennél. Otthon talán.

ANNA: De itt vagyok.

GÁSPÁR: Akkor nem szóltam. De értetted, ugye?

ANNA: Még mindig volt időm nemet mondani.

GÁSPÁR: És mondtad volna, ha megszólalsz?

ANNA: Csak akkor, ha igent is mondhatok valakinek.

GÁSPÁR: Akarod, hogy most kérdezzelek?

ANNA: Holnap kérdezz.

GÁSPÁR: Előre el volt ez rendezve, Anna. Azért is hagyhattalak. Nem kellett nekem semmit mondanom. Történhet bármi, nem változtat. Fölösleges volna beszélni róla.

ANNA: Fölösleges, de szép. Jólesett volna azért, ha tiltakozol. Csak egy kicsit. Tessékléssék legalább. Nekem tetszett volna, a többiek meg látják.

GÁSPÁR: Te kacér!

ANNA: Kíváncsi vagyok mégis, holnap mit kérdezel. Hogyan kérsz.

GÁSPÁR: Nem kérlek én. Viszlek.

ANNA: Mondhatnál valamit azért még ma. Még most.

GÁSPÁR: Tudod te.

ANNA: Úgy szokás.

GÁSPÁR: Semmiféle szokás nem érvényes most.

ANNA: De, mindig. Elmúlik ez, de örökre megmaradna minden, amit most mondanál.

GÁSPÁR: Elmondom holnap.

ANNA: Jó, hogy ezt hallom: holnap. Holnap... Azért élünk a világon...

GÁSPÁR: Azért élünk a világon, hogy önmagunk legyünk.

ANNA: Most mégsem rám gondolsz, ugye?

GÁSPÁR: Anna, te *vagy!* Létezel.

ANNA: Milyen furcsán hangzik ez. Már-már félelmetes.

GÁSPÁR: Akár egy vallomás. De segélykiáltás is lehet.

Halina Bohóccal továbboson a háttérben.

HALINA: Vezess, barátom, Vergilius-Dante-Lucifer. Hadd forogjon el a világi kép.

BOHÓC: Kuss! Azaz: csitt-csitt. Megmondtam: a spicliség a legnagyobb műélvezet.

Egy másik csoportozatban: Főjegyző, Nagylaki, Kereki.

FŐJEGYZŐ *(Nagylakihoz):* Mondhatod bátran, itt nem hallgatnak ki. Sok kényes hivatali dolgot beszéltem meg én a templomban...

NAGYLAKI: Számoljunk össze tehát. A birtoktól, azt hiszem, végleg elbúcsúzhatok. A tiszti nyugdíjamtól dettó. Enni márpedig kell.

KEREKI: De még üríteni is. Hogy kimennék én innen!

NAGYLAKI: Marad a jogi diplomám.

KEREKI: Azzal aztán kitörölheti...

NAGYLAKI: Mester uram, vélhetőleg mások birtokát, nyugdíját, de még az iparát is elveszik. Ismeri az alapelvet: dögöljön meg a szomszéd kecskéje is. Ha nekem nincs, ne legyen neked sem. De a kisemmizetteknek képviselet, ahhoz pedig jogász kell.

FŐJEGYZŐ: Életed végéig meglesz a kenyered. Nem mintha irigyelném tőled. De nekem ahhoz fel kellene esküdni. Érted? Esküdni! Más az. A nyelvüket sem értem.

KEREKI: Legalább nem tudja, mire esküszik. Nem is lesz érvényes az.

FŐJEGYZŐ: De a gesztus! Én állok majd a feszület előtt, nem maga.

KEREKI: Ha ugyan lesz feszület. Igaz, azt is lehet csinálni. Szék, ágy, szekrény, feszület... Tőlem a mesterséget el nem vehetik.

HALINA *(a háttérben, Bohóchoz):* Másé az ország, magadnak építed.

NAGYLAKI: Valami szervezeti formát kell találni az egésznek, az a fő. Anélkül nincsen gazdaság. A magyarságunkból nem élhetünk meg. El fognak menni az emberek más vidékre, munkára, idegen szóra. Ezen törjék a fejüket az urak.

FŐJEGYZŐ: Én vállalom. De ki nevez ki?

KEREKI: Minek?

FŐJEGYZŐ: Hát a szervezethez. Az egylethez, vagy mihez.

KEREKI: Megint főnöknek, ejsze?

FŐJEGYZŐ: Tudja maga, mi az a belég?

KEREKI: Honnan tudjam?

FŐJEGYZŐ: Tőlem.

KEREKI: El van intézve. Én megszavazom.

HALINA *(bekapcsolódik, szokatlanul lelkesen):* Kiadót kell alapítani, uraim. Újságot, könyvet csinálni. A lapokból tudni fogunk egymásról, átbeszélhetünk ezek feje felett. A könyvek pedig! Ahogy én nézem, oda jutunk, hogy az írók szaván élnek ezután az emberek, nem az anyjukén. Iskola helyét képes tartani a könyv. Művészet kell, káprázat. Mélység és magasság egyszerre, egyetlen sík lapon. Az első könyv a mi gyönyörű rabságunk története lesz. Egy maroknyi lelkes hazafi, a templomba bezárva... Több sebből véreznek. Közülük egy meghal; de csak a vége felé. A legbátrabb, a halálra szánt. Hiszen csak azt találják el, aki elő mer állni. A java.

NAGYLAKI: A maradék: az ocsúja.

HALINA: Nem, nem. Fegyvertelenek, tehát ártatlanok. De bármikor készek...

KEREKI: Teljesen.

HALINA: Meglesz az intelligencia becsülete, ha eddig nem volt neki.

KEREKI: Ezt azért meg kell még beszélni.

NAGYLAKI: Sok mindent meg kell még beszélni, gondolni, barátaim. Most azonban, mindenekelőtt, döntenünk kell. Fogadjuk meg itt...

KEREKI: Én felesküszöm. Hívom a papot.

NAGYLAKI: Határozzuk meg az elveket, és foglaljuk írásba.

KEREKI: Leírni-e? Mi maga, író?

NAGYLAKI: Szeretném, ha fennmaradna, bármi történjen velünk. Gáspár kivihetné, ő arra való, s amúgy is menni akar.

KEREKI *(döbbenten):* Mit tervezget itt velünk, ha közben ilyesmi jár a fejében?! Ez nem becsületes. Erre nem szabad gondolni. Nem szabad, egyszerűen.

A csoport folytatja a tanakodást, Bohóc tovább megy. Cirkuszigazgató és Ezredes egyezkednek a sarokban.

EZREDES: Maguknak sehogyan sem jó. Az egész kell. Add meg, Uram, de most mindjárt.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Én tisztelem az önök próbálkozását, igyekezetét. Főként, hogy esélytelen. Noha nem reménytelen. Talán. Tény, hogy önök mindent feltettek erre.

EZREDES: Nem Isonzó ez, Nagylaki úr. Ha vesztünk is, a mieink jönnek. Mindenképpen mi következünk.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Önök azonban másként fogadják őket, mint várható volt. Meg fognak lepődni, és ettől feldühödnek. Akárcsak mi. Hogy őszinte legyek, erre mi sem voltunk felkészülve. Mondhatnám: nem számoltunk magukkal, pedig egészen körülvettek már.

EZREDES: Olyan magasan voltak, elnéztek felettünk.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Lehet. Ezután oda kell figyelnünk.

EZREDES: Erre megy ki a játék.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Ezt az akciójukat például segíthettük volna...

EZREDES: Ezért nem szóltunk előre. Hálásnak kellett volna lennünk maguknak. A szövetségesnek.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Persze, a világ előtt titokban maradhatott volna.

EZREDES: A világ kellett lássa éppen. Lássa, kik vagyunk, mik vagyunk. Vagyunk.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Fene bonyolultak.

EZREDES: Megegyeztünk. Mehetek?

CIRKUSZIGAZGATÓ *(nevet):* No, azért annyira nem egyeztünk meg.

EZREDES: Nagydolgomra se?

CIRKUSZIGAZGATÓ: Szétlőnék.

EZREDES: Negyvenhárom.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Ezt hogy érti?

EZREDES: A negyvenharmadik lövés volt. Számolom. Nem töltöm hiába az időt.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Tudom, mit érez. Ott kellene lennie, velük. De a fogoly is fontos. Néha még hasznos is.

EZREDES: Nem jó lesz. Kérni fognak. Enyéim, övéik, mind. Mindegy. Megharagusznak. Nem érettem, én kicsike vagyok, hanem mert itt van egy testvérük nekik, rabságban.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Ön katona, és én is az vagyok. Mindketten tudjuk tehát, hogy az elkezdett akciót be kell fejezni. Minden áron.

BOHÓC *(Cirkuszigazgatóhoz):* Kapitány úr, azt hiszem, odakint elfajultak a dolgok a testvérek között. A harminchetediket lövik.

EZREDES: Negyvennégy.

BOHÓC: Sebesültek vannak.

CIRKUSZIGAZGATÓ *(Ezredeshez):* Gratulálok, ezredes úr. Szóval mégiscsak komolyan gondolták.

EZREDES *(színpadiasan térdre hull):* Isten, nem ezt ígérted. Növeszthetem megint a szakállam.

BOHÓC: Kapitány úr! Az őrnagy, a tanár, meg az az iparos...

CIRKUSZIGAZGATÓ: Szegénykék, erdélyiek.

BOHÓC: Összeesküvés lesz az. Csak a holnap, a kitartás, a szervezkedés... Konspiráció.

CIRKUSZIGAZGATÓ: A jövő, ugye? Természetes reakció ez, ilyen helyzetben. Ott látják magukat, ahol nincsenek.

BOHÓC: És ha fellázadnak? Ha nem fogadják el...

CIRKUSZIGAZGATÓ: Hogy jönnek ezek ahhoz, hogy beleszóljanak országos dolgokba?!

BOHÓC: Még az is lehet, hogy élni akarnak.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Most nem az a dolguk. És te? Érzel magadban elég erőt?

BOHÓC: Akkor sem engednének elmenni, ha volna hova mennem.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Értsd meg, legalább te. Példa kell. A levert, letargikus országnak, a maradéknak. Belefeledkeztek a tompa fájdalomba, a vereségbe. Éles fájdalomra van szükség, hogy bennük sajogjon folyamatosan. És erre, ami itt történni fog, félszázad múlva is emlékezni fognak. Elég rémes és... elég aljas ahhoz. De most ez a dolgunk, István.

BOHÓC *(Ezredesre mutat):* Jó természete van a vénembernek, hogy zokogni tud.

Pap, csinált révületben, középre lép, bátorítani akarja talán a rabtartó foglyokat némi isteni sugallattal.

PAP: Istent szólítottátok? Én láttam őt. Megjelent nékem, méltatlannak, az ifjú Jézus. Komor ragyogás ölelte körül. Ott tündökölt a feldúlt, véres föld felett, de nem messzire. Lába ujja szinte érintette a rögöt. És így szólt: mondd meg a kétségbeesésükben vakon bolyongóknak, akik nem láthatnak engem, hogy elhozom nékik holnap a reményt, kisded alakomban. A harc elcsitul, a seb beforr, testvér a testvérnek testvére lészen, nem bosszulója. Józsefről, nevelőatyámról vegyétek a példát, tegyétek dolgotokat mások gyermekéért, asszonyáért, tartsátok rendben házatok táját, családotokat, lelketeket. Követ kőre tegyetek, rójátok össze a fát, és őrizzétek a szót. Őrizzétek egymást: a jövőnek. Mert nem vész el, ki dolgozni tud, a fáradtságból ereje támad, és megbékél, ki most a vésztől haragos. Vegyétek eszetekbe, hogy nem kisebb lélekben a számban megfogyatkozott, a sokaságnál az egyes nem alábbvaló.

ELLA: Ámen.

GÁSPÁR: Köszönjük, atyám.

PAP *(csak Gáspárnak, súgva):* Megbocsát nékem az Isten. Értetek oroztam el az ő nevét.

NAGYLAKI: Készüljünk, barátaim.

PAP *(megtoldja a sugallatot):* Mondá nékem az ifjú Jézus: a ti dolgotok ezután megismerni a barátot az ellenségben. Tekintsetek magatokba, lássátok...

Dörömbölés a főajtón.

FŐJEGYZŐ: Most mégis ránk törnek, meglátják.

HALINA: Csak méltósággal, méltósággal...

GÁSPÁR: Nekünk nincs félnivalónk. Csak az ezredest dugjuk el. Ő a főlövő, az ellenség ellensége.

A dörömbölés megismétlődik.

NAGYLAKI: Tárgyalok én velük.

GÁSPÁR: Én tudok a nyelvükön.

NAGYLAKI: Katonadolog ez. És érted kár volna mégis.

ADAM *(hangja kintről):* Segítség!

FŐJEGYZŐ: Majd én. Ez az én írnokom. *(Kiáltva.)* Mi kéne, ha vóna, Ádám? Pardon: Adam – két rövid á-val.

ADAM *(hangja):* Segítsen. Meglőttek.

FŐJEGYZŐ: Kicsodák, te?

ADAM: Lőnek ránk.

FŐJEGYZŐ *(kajánul):* Olyan nincs. A testvéreid.

ADAM *(hangja):* Eltaláltak.

FŐJEGYZŐ: Ti kerestétek magatoknak.

ADAM *(hangja):* Eltalálták a lábam. Folyik a vérem.

FŐJEGYZŐ: Hiszem, ha látom. Na, várj csak. Kinyitom az ajtót, egy kicsit. Mutasd a bibis lábadat. De vigyázz, itt komoly erők vannak.

Főjegyző megpattintja az ajtót, a nyílásban megjelenik Adam lába.

ADAM *(hangja):* Engedjenek be, kérem. *(Kezét is bedugja.)*

KEREKI: Forró vizet a kopaszra!

GÁSPÁR *(felrántja az ajtót):* Gyertek be, gyorsan.

Adam bebukik, nyomában Dorică és a II. népfelkelő.

FŐJEGYZŐ: Hohó, megálljunk! Jön az egész sereg?

ANNA *(Adamhoz):* Bekötözöm. Maga megsebesült.

FŐJEGYZŐ: Tényleg. Nem játék ez, öcsém, láthatod. Nézheted.

HALINA: Most már nektek is van történelmetek.

ADAM: Tudja mit, tanár úr? Menjen maga a francba.

HALINA *(tréfál):* Vigyázz, kiraklak a tieid közé.

EZREDES *(Adamhoz):* Ötvenegyet lőttek eddig. Ti hányat?

ADAM: Mi egyet se. Nem hagyták.

EZREDES *(érti, szinte számított rá):* Ők kezdték, ugye?

ADAM: De miért?

NAGYLAKI: Megmondtam én, hogy rossz vége lesz.

ADAM: Ön hagyta volna, hogy csak úgy, könnyedén, fölényesen és diadalmasan...?

NAGYLAKI *(keserűn):* Én hagytam, Adam. Le kellett volna, hogy puffantsalak már az elején. De én hagytam. Aztán beleszoktam. És neked sem tudok gratulálni.

ADAM *(kínlódva):* Igazunk volt, de nem mertük elhinni. Most már láttuk őket. Most már bebizonyosodott az igazunk. Utólag, s talán későn. Meg akartuk mutatni nekik, nem akárkik vagyunk. Különbek vagyunk náluk. Annyira, hogy fegyver nélkül is szembeszállunk. Azt akartuk, ne alattvalókként kezeljenek. Egyenrangú testvéreik vagyunk...

ANNA *(a többiekhez):* Ne bántsák. Elég neki, amit kapott.

ADAM *(mosolyogni próbál):* Anna! Megsimogatott! Mégiscsak megérintett engem.

ANNA *(befejezi a kötözést):* Készen vagyunk.

ADAM: Ugye, jobb itt? Odakint bántanák. Vigyázok én magára, Anna. És nekem igazam szokott lenni. Most pedig maga megsimogatott...

EZREDES *(Doricához):* Hogy volt, Dorică? Halljam!

DORICĂ: Semmi. Lőttek. A főtéren álltunk, az oroszlánoknál. De nem volt fanfár, se kenyér meg só. Szónok se. A körzetvezető úr se szólt, mert ott se volt. Lehet, rosszul álltunk, azt hitték, magyarok vagyunk.

EZREDES: És a zászló?

DORICĂ *(rálegyint):* Zászló, becsület... Annak való, aki bírja.

EZREDES: Vigyázz, miket beszélsz!

DORICĂ: Engem maga többet ne cseszegessen, ezredes úr. *(Az oltár felé pillant, három keresztet vet.)* Isten bocsássa meg. Maga sem ezredes, nem is nevezték ki, át se vették még az új seregbe. Most már nem is fogják. Nem lesz földosztás, egyéb, amit maguk ígértek. Úr: úr. Egyik jön, másik megy, azzal kész. Jobb ez már sehogy se lesz. Constantin úr, hiába mondják maguk, a becsületet nem lehet megszerezni, mint a földet. Az vagy az emberrel születik, vagy nem. Nekünk már lőttek.

ADAM *(rákiált):* Éppen hogy! Bizonyítanunk kellett, hogy méltók vagyunk. Megérdemeljük. A miénk. Nemcsak ide születtünk, hanem meg is szereztük. A becsületet is, a szabadságot is.

GÁSPÁR: Szabadságot, Adam?

ADAM *(csüggedten):* Tudom. Láttam. Szégyellem magam.

GÁSPÁR: Nem felelős az ember azért, amit lát.

ADAM: Díszmenetben jöttek, és tyúkok lógtak a fanyergükön, lopott éjjeliszekrényt vittek az ágyútalpon. A tisztek korbáccsal verték őket. Nekünk kellett volna győzni, Gáspár, ilyenekkel szemben. És veszítettünk. Veszítettünk, mert nem akartunk lőni rájuk. Nem mertük elhinni az igazunkat. Nem a becsületről van szó, hanem a tyúkokról, éjjeliszekrényekről. Nem szabadság ez, hanem szabad rablás. Nem történelem, hanem üzlet.

GÁSPÁR: Mindegy, minek nevezed.

ADAM: Jöttek rongyosan és mohón, nézték közben, milyen földek vannak errefelé, s milyen ekék hozzá... Vas, nem fa. Köhögtek az erős szilvóriumtól. Gyönge másláshoz szoktak, s hamar megártott nekik. Élvezték, hogy erősebb itt a pálinka, s most még ingyen is van. Azt üvöltötték közben, hogy ez az ő ősi földjük. Nézték, mennyit fognak mérni belőle nekik. Nem tudják még, hogy egy ölet se kapnak. Nem vérrel öntözték, hanem okádékkal.

GÁSPÁR *(mintegy vigasztalva):* Nem azon múlik, mit énekelnek. Nem is a ruhájukon. Szerencsétlenek. Éhesek, persze. Majd jóllaknak, átöltöznek. Megtanulnak mosdani. Még franciául is megtanulnak. Nem az a baj.

ADAM: Meg nem ijednek, az biztos. Egyből lőttek.

GÁSPÁR: Idegenben vannak, félnek: lőnek.

ADAM: Nem félnek azok semmitől, szerencsére. Nincs mit veszteniük.

GÁSPÁR *(magyarázólag):* Vannak népek, amelyeknek nem jutott alkalom. Túl korán érkeztek, vagy túl későn. Nem tudták elhasználni az erejüket. Frissek maradtak, és dühösek a beléjük szorult vágytól. Csendesen, elfojtva nőttek Isten számába, aztán egyszer csak kirobbannak. Mi magunkat pusztítjuk már. Ők egészségesebbek: másokat pusztítanak.

ADAM: A föld legősibb népe ez, Gáspár. A legrégibb és legmagasabb kultúrával. Elnyomták, elvették mindenét, de a lelkében mindig is megmaradt, megtartotta. Szelíd, béketűrő nép ez, senkit nem bánt. De ha kezet emelnek rá, ha megsértik hagyományos igazságérzetét... akkor odaüt.

GÁSPÁR: A világon minden nép ilyen...

ADAM: Nincs a világon még egy nép, amelyik ennyire szereti a szabadságot. Az az éltető levegője. Ezek oroszlánok!

GÁSPÁR: Hallom, a pénzüket is az oroszlánról nevezték el.

ADAM: Traianus császár egyik unokájával beszélsz, Gáspár!

GÁSPÁR: Gratulálok a szapora császárodhoz. De ne feledd, Nagylaki úr Dózsa György ivadéka. Kázmér bátyám a honfoglaló Árpád apánktól ered. Halina törzsökös lófő. Nekik papíruk, kutyabőrük van róla. De mire jó ez?

ADAM: Nekik már kámpec. Ezután a fiatal népek következnek. És neked nincs jogod engem vigasztalni vagy sajnálni. Megalázol vele.

GÁSPÁR: Én is itt születtem, Adam. Az apám is. Ükapámat nem ismertem, de neki is meg kellett születnie valahol.

ADAM: Ezt majd megbeszéljük, máskor. Most fáj a lábam. Talán nem vagyok magamnál. Szenvedek. *(Kiált.)* Anna! Folyik a vérem.

GÁSPÁR: Értem, Adam. Máskor.

Gáspár a többiek felé indul, akik újabb csoportba verődtek, Adam utánaszól.

ADAM: Gáspár!

GÁSPÁR: Tudom, Dózsa a tiétek.

ADAM: Gondolkodtam a dolgon. Annát most mégsem vehetem el.

GÁSPÁR: Ahogy gondolod, Adam.

ADAM: Beláthatod. Megérti. Most nem olyan idők jönnek. Kiderülne róla, kifélemiféle, még ha a nevemre íratom is.

GÁSPÁR: Hogy hívnak téged, Adam, tulajdonképpen?

ADAM *(nem felel a kérdésre):* Most majd politizálni kell mégis, úgy látszik. Lehet, hogy képviselő leszek.

GÁSPÁR: Az lehet. Sok sikert hozzá.

ADAM: Majd mindent megbeszélünk.

GÁSPÁR: Máskor. Akkor.

ADAM: Megmutatom én ezeknek. Fognak még engem tekintetes úrnak szólítani itt.

GÁSPÁR: No, majd akkor.

ADAM: De ha mégis... Mondd meg neki, hogy ha megvárna addig, megköszönném. Visszajövök és elveszem. Mindent bepótolok.

GÁSPÁR: Persze. Amikor olyan idők jönnek. Megmondom neki.

ADAM: Nem szeretném, ha haragudnál.

GÁSPÁR *(nyílt gúnnyal):* Nem lehetek haragban egy országgyűlési képviselővel. Nem olyan idők jönnek.

ADAM: Örvendek, hogy legalább ezt megbeszéltük. Jó lesz minden, ne félj. Csak a lábam ne fájna ilyen kegyetlenül.

GÁSPÁR: Semmi sem tökéletes, méltóságos úr. De majd hőst csinálnak belőled. Úgy egyszerűbb megmagyarázni. Indulásnak jó lesz.

ADAM *(komolyan):* Meglőttek, nem?

GÁSPÁR: Meg, valakik. Kérdés, kicsodák lehettek?

ADAM: Majd kiderül. Kivizsgáltatom én, ahogy oda kerülök.

GÁSPÁR: Jó, majd felkészülök rá. Köszönöm, hogy előre szóltál.

ADAM *(hangsúlyosan):* Viszontlátásra, Gáspár.

GÁSPÁR: Hát igen... Isten veled, Adam. Meg Traianus császár.

Gáspár csatlakozik a csoporthoz, melynek közepén Ezredes áll, és Kerekivel vitatkozik.

KEREKI: Ne kérje, hogy magával sírjak. Minket nem megvertek, hanem eladtak. Nem mindegy az, hogy egy asztalnak három lábat raknak, vagy kitörnek egyet a négyből. Az egyik aranyérmes darab, a másik selejt. Pedig ugyanannyi lábuk van. Megszámolhatja.

EZREDES: Maga számoljon. Egy: megmutattuk, merünk fegyvert fogni. Kettő: tudunk lőni, ha kell. Három: győzünk, ha akarunk. Négy: képesek vagyunk lemondani. Győzelem ez.

KEREKI: Egy kalap alatt vagyunk, Constantin úr. És elég nagy sötétség van alatta. Nem látszik, ki milyen felekezetű, de még az sem, milyen nyelven beszél. Amíg a tyúkszemére nem hágnak. Mert akkor a jajgatásával elárulja magát. Jaj, mondom én, váj-váj, mondja maga. De jó, nem bánom, én nem figyelek oda.

EZREDES: Nem kellett volna engemet bezárni. Én jól csináltam volna a diadalt.

KEREKI: Nem lehet ezt jól csinálni. Ez alatt a kalap alatt túl sokan vagyunk ahhoz, egymásnak ütközünk. Minket nem kellett volna bezárni, például. Akkor segíthettünk vagy futhattunk volna szabadon.

EZREDES: Nincs annyi hely a világon, ahol elférjenek.

KEREKI: Ne higgye, hogy örvendek, amiért kikaptak. Nem egyébért, de az ilyesmit nem felejti el az ember, megzavarja az álmát. Rossz álmú emberekkel pedig nem lehet dolgozni. Mindegyre az ujjukra ütnek a kalapáccsal, s attól még dühösebbek lesznek. De hát, kikaptak, kikaptak. Legalább egyenlők vagyunk. Felszorultunk, mint recsenyédi kutya a boglya tetejére. Kormány legyen a talpán, amelyik lehoz innen. Legalább két kormány kell ahhoz. *(Cirkuszigazgatóhoz.)* Igazgató úr! A miénk – illetve a maguké – mit szól hozzá?

CIRKUSZIGAZGATÓ: Honnan tudjam én azt?

KEREKI: Hivatalos embernek tetszik lenni, ugyebár.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Én egyedül az oroszlánokért aggódom, el kell számolnom velük. A végén még megeszik őket odaki.

KEREKI: Látja, én is ettől félek. Egyébtől nem is. Egyszóval, a kormánya nem szól értünk?

CIRKUSZIGAZGATÓ: Értünk igen, meglehet. Ha muszáj lesz. De a művészetnek most kicsi a becsülete.

KEREKI: Akár a tisztes iparnak.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Maguk pedig béküljenek meg.

KEREKI: Ezekkel?

CIRKUSZIGAZGATÓ: A helyzettel leginkább. De biztosíthatom, hogy a helyzet változni fog.

KEREKI: Akkor meg miért békéljek meg vele? Vége lesz, mire megszokom.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Nem tudható, mikor lesz vége.

KEREKI: Vagy úgy! Még szerencse, hogy a családom jó helyt van. *(Kiált.)* Dorică! Gyere már ide. Megérkezett a nagysága Pestre? S a kisleány?

DORICĂ *(kelletlenül):* Majszter úr, az a helyzet...

KEREKI: Helyzet-e?

DORICĂ: Az a helyzet, hogy visszajöttünk.

KEREKI: Vissza-e, te?

DORICĂ: A nagyságos asszony utálta a vagont.

KEREKI: Vagont-e?

DORICĂ: Abban kellett volna nekik lakni.

KEREKI: Az én feleségemnek. Vagonban. Pesten.

DORICĂ: Nem egészen. Mert Szolnokon.

KEREKI: S most hol vannak?

DORICĂ: A műhelyben. A gyaluforgács alatt.

KEREKI: Mi a fenét csinálnak ott?

DORICĂ: Félnek.

KEREKI: S a leányka?

DORICĂ: A leányka még be is van kormozva. Szakasztott a nagyanyja. De nem mondom el senkinek, ne féljen maga.

KEREKI: Nem hát. Kiszeded a forgács alól te magad.

DORICĂ *(sértődötten):* Van nekem jegyesem, Kereki úr!

KEREKI: De azért jól vannak? Mondjad már.

DORICĂ: Úgy is lehet mondani. Porosak egy kicsit.

KEREKI: Magamra hagytatok, a francba! Hiába etettelek. Agyon kéne hogy üssek valakit! Ha merném...

Fémes hangon megszólal Ella.

ELLA: Uraim! Bejelentést kívánok tenni. Férjem, a tisztiorvos úr meghalt. Hova temethetem?

Tisztiorvos holtan ül a padban, feje Ella vállán. Körülállják.

HALINA *(csendesen):* Ő a mi első hősi halottunk.

ELLA: Ugyan, tanár úr! Önmagának halt meg ez, nem maguknak. Hagyják békén, kérem.

HALINA: A pap is odalett. Ki mond gyászbeszédet?

ELLA: Majd én. A kettőnk dolga ez. Vagy már csak az övé. *(A halotthoz.)* Sikerült neked, Tádeusz. Le a kalappal.

Ella a holt Tisztiorvos fülébe beszél, nem hallatszik. A másik padsorban, ugyanolyan mereven, összebújva ül egymás mellett Artistanő és Idomár.

CIRKUSZIGAZGATÓ *(Bohóchoz):* Nézd meg őket. Csak nem csináltak valami bolondot?!

BOHÓC *(megböködi a párt, majd jelenti):* Alusznak.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Neked a toronyban a helyed. Figyeld ezeket. De nehogy baleset érjen. Nem eshetsz le, világos?

Bohóc a sekrestye felé távozik, miközben a kórusban megjelenik Körzetvezető. Ez alkalommal két, szabályos egyenruhát viselő fegyveressel. Ők a bevonuló sereg katonái.

KÖRZETVEZETŐ *(papírlapról olvassa):* Polgárok! Békésen, az összes nemzetközi egyezmények tiszteletben tartásával bevonuló csapatainkat hitszegő módon aljas terroristák támadták meg. A népünkre jellemző, hagyományos emberiesség szellemében katonáink nem viszonozták a lesből, gyáván leadott lövéseket. A körzet parancsnoksága, mérlegelve a kialakult helyzetet, tekintettel a nemzetközi egyezményekre, a békeszerződésben rögzített alapelvekre, minden felelősséget elhárít magától, és az orvlövészeket teszi felelőssé, akiket – az eddigi kimerítő vizsgálatok szerint – a lakosság magyar nemzetiségű része is támogatott. Ezért viselnie kell a következményeket. Ősi földjükre békésen bevonuló katonák, egyszerű parasztfiak legyilkolása kimeríti azokat a körülményeket, amelyek indokolttá teszik a megtorlást. Ennek módjáról és mértékéről később intézkedünk.

Körzetvezető kifelé indul.

HALINA: Elérkezett az igazság pillanata...

EZREDES *(határozott):* Körzetvezető bajtárs! Mondani akarok valamit. Kell. Tárgyaljunk.

ADAM: Hagyja, Costică bácsi. Most más dolga van. Be kell fejeznie, amiért idejött.

EZREDES *(kiabálva provokálja a már eltűnt Körzetvezetőt):* Mi a te neved? Hazudjad! Hallgass meg legalább. Én lőttem rád! *(Hallgatózik, de válasz nem jön.)* Én vezényeltem a sortüzet. És hogy tudd: egyet bánok csak. Hogy ilyen kevés sikerült. Az utolsó szálig ki kellett volna irtsalak. *(Adamhoz.)* Miért nem kellek neki? Adam, téged kedvel, mondd neki, hogy én vagyok a felelős. Én vagyok a vezér.

ADAM: Így van ez rendjén, Costică bácsi.

EZREDES: Nem lehet egy kalap alá venni...

ADAM: Én sem tennék mást a helyükben. Nincs is rá idő.

EZREDES: Ezeket engedjék ki. Ezek csak magyarok.

ADAM: Késő. Tudják, hogy eljárna a szájunk, ha innen kikerülünk. Ismerjük egymást, hát nem?

EZREDES: Szavunkat adnánk.

ADAM: És megszegnénk. Elhencegnénk, hogy hősök vagyunk. Az ember dicsekszik, Costică bátyám. De nem emberi dolog ez. *(Fennhangon.)* Barátaim, meg fogjuk hozni a végső áldozatot.

HALINA: Elmagyarosítanak a sírkövön, Adam. Hosszú á-val írják majd rá a nevedet.

ADAM: Nem úgy csinálják a történelmet, professzor úr. Tudják ők, s mi is tudjuk, mit kell írni az emlékművekre. *(Szónokol.)* Minden nemzet a hőseivel igazolja jogát a földhöz, de még a létezéshez is, akik fel-

áldozták érte magukat. A történelem maga áll majd azon a talapzaton. Barátaim, velünk kezdődik népünk történelme. Legyünk büszkék rá. Mi vagyunk az alapítók.

DORICĂ *(halkan)*: Mi hasznunk belőle, uram?

ADAM: Tudják ők, mire használják, ne félj.

DORICĂ: Na jó, de ha a magyarok lőttek, minket vigyenek ki innen.

ADAM: Tudod te, kicsoda a körzetvezető úr?

COSTICĂ: Délről jött, azt mondják.

ADAM: Délről jött, és ezt az egyet komolyan gondolja. Délről nézve egyformának látszunk. *(Győzködi.)* Muszáj megtenniük, Dorică. Nyugodj meg, majd kezet csókolnak az anyádnak.

DORICĂ: Sokra megy vele.

ADAM: Nyugdíjat is adnak neki, biztosan.

DORICĂ: Nyugdíja eddig csak a tisztviselőknek volt, Adam úr. Szegénykém, nem fogja elhinni.

ADAM: Meglesz ezután mindene, amit kíván. Még le is írják, amit rólad mesél.

DORICĂ: Leírják-e? Könyvbe?

ADAM: Történelemkönyvbe, Dorică.

DORICĂ: Adam úr, van nekem egy menyasszonyom. Az nem kaphatna valamit? Igaz, csak a jegyesem még, s nem az asszonyom, de elvettem volna, tényleg. Én mindent komolyan gondolok, ha egyszer eszembe jutott.

ADAM: Megkapja, amire vágyik, egyet se félj.

Anna közeledik.

ANNA *(Adamhoz; tegezi)*: Eljöttem, Adam. Látsz engem?

ADAM: Ne kérjen, Anna. Az ember utólag nem helyesbítheti a történelmet.

ANNA: Most teljesült az álmod. Látom. Átszellemült az arcod. Ismered a messzeséget, ahova készülsz?

ADAM: Igen, benne vagyunk a nagy egészben, Anna. A része vagyunk. Egyformák vagyunk.

ANNA: Egy tévedés miatt. Én azonban nem tévedésből születtem nőnek, és gyereket szülni is a magam akaratából fogok.

ADAM: Kívülről, messziről egynek látszunk.

ANNA *(várakozón)*: Egy párnak?

ADAM: Ürügy vagyunk egy történelmi fordulathoz. Ne kérjen, Anna, semmire. Mindenképpen ez lett volna a vége. És most már lassan vége is lesz.

ANNA: Ennyi lennénk? Ürügy?

ADAM: Többek leszünk, Anna. Tartson velem. Vegye fel a nevemet. Odakerülne mellém, a márványlapra. Többet most nem ígérhetek. Mindörökre ott ragyoghatna.

ANNA: Nem az öröklétre vágyom én!

ADAM: A legnagyobb borzalom, ha elfelejtenek. Ha nem hagyunk nyomot a földön.

ANNA: Utódokat. Szerelemből született gyermekeket.

ADAM: Jöjjön velem, ragyogjon, Anna.

ANNA *(kigombolja a blúzát)*: Látsz engem? *(Adam egy pillanatra a lány meztelen mellére mered, majd elfordul.)* Ide nézz! Megmondta a szeretőm: én *vagyok!*

ADAM *(feszélyezetten)*: Most nagyobb dolgokról van szó, Anna.

ANNA: Ragyogok. Érzem, hogy tündököl a testem. Ki látja meg? Kit melegítek én a ragyogásommal? Kire omlik a sugaram? Kit növeszt?

ADAM *(kiáltva)*: Vigyék el innen! Eleredt a vérem. Folyik a vérem.

ANNA: Meghalni a maga feladata, nem az enyém.

ADAM: Igaz most már. És maga követ engem. Mintha szeretne.

Gáspár félrevonja Annát.

GÁSPÁR: Én akarlak látni. Nekem mutasd magad. *(Átöleli.)*

NAGYLAKI: Gáspár! *(Az egy intéssel jelzi, hagyják békén.)* Keményebb legénynek hittelek. De úgy látszik, beéred te is egy nővel. Boldog akarsz lenni talán?

GÁSPÁR: Maga mit akar még?

NAGYLAKI: Megkövetlek. Azt mondtam – hallod? –: bocsáss meg. Nem kellett volna bezárkóznunk.

GÁSPÁR: De bezárkóztunk. Önmagunkba. Egymásba. Hagyjanak együtt ezzel a lánnyal. Elég vagyunk már egymásnak, nem kell egyéb.

FŐJEGYZŐ: Hallgasd meg azért.

NAGYLAKI: Kitanultál. Mindent tudsz már, amit mi.

GÁSPÁR: Mit kezdjek vele?

NAGYLAKI: Gyűlölj csak bennünket. Az embernek előbb meg kell gyűlölnie az összes többit, hogy önmaga lehessen. A tanítóit kell meggyűlölnie legelébb.

GÁSPÁR: Elkésett a bölcsességgel, Nagylaki úr.

NAGYLAKI: Megöregedtem, Gáspár, csak úgy látszik, nem vettem észre. Neked kell megcsinálnod helyettem. Egyedül neked van jogod hozzá, mert te hittél benne egyedül. Kimész innen. Megkeresed a nemzetközi ellenőrző bizottságot.

HALINA *(közbeszól):* A nemzetközi közvéleményt. Elmész az egész világba.

NAGYLAKI: Itt már csak ők segíthetnek. Kötelességük.

GÁSPÁR *(Annára mutat):* Nem bízom magukra.

HALINA: Közülünk senki nem alkalmas, Gáspár. Nem tudná meggyőzően előadni. Te azonban mindezt magadtól tudod.

NAGYLAKI: Mert az elején nem fognak hinni neked. Azt tartják, ők jól elrendeztek mindent. S talán azt sem tudják, hol vagyunk.

HALINA: Ismered ezeknek a nyelvét is, átjutsz a vonalaikon. Meg hát... kibírod, ha úgy fordul. Hallgatni is tudsz már.

GÁSPÁR: És mit mondjak nekik?

HALINA: Tudod te. Amit nekünk mondtál.

GÁSPÁR: Maguk se hitték.

NAGYLAKI: Nekik kötelességük elhinni. Intézkedni. Sokak nevében beszélsz.

FŐJEGYZŐ *(megfogalmazza az igazi szándékot):* Fogd kézen Annát, és meneküljetek.

Halina egy ideje Adam körül téblábolt, most annak vérét tenyeréről Gáspár ingére keni.

HALINA: A sebeknek hinni fognak. Te vagy az utolsó túlélő, Gáspár, úgy vigyázz magadra.

GÁSPÁR: Merre mehetnék?

HALINA *(sorolja, s az egymástól távol eső helyek nevének említése vallomásnak hangzik):* Fel az Akasztódombon s az Őrkőn Hadrév és Kökös felé, át a Rika-hegyen, a Maroson, a Fekete-ügyön, Tiszán, a Szépmezőn, a Királyhágón, a Hargitán, el a Vlegyásza mellett, Szépkenyerüszentmártonon, Hétfalun, Gyerőmonostoron keresztül, Beregszász, Érsekújvár és Jászberény irányába, végig a Kisalföldön, a Kenyérmezőn és egész Gömörön Bécsújhelyig és Márkházáig, Péterváradig, tovább Letenyének, Maglódnak, Illyefalvának, Szászrégennek, Oláhszentgyörgynek, Farkasfának, Lészpednek, Felsőőrnek; Cegléd, Tarján, Brassó, Körösfő után a Duna mentén Pozsonyba, Tápióbicskére, Udvarhelyre, Pécsre, Somorjára, Vaslábra, Dömsödre, Niklára menj.

GÁSPÁR: De hogyan?

NAGYLAKI: Ezek tisztelik a szertartásokat.

KEREKI: Most úgyis nagyon ünnepi hangulatban vannak.

FŐJEGYZŐ: Áldásom rátok. Szeressétek egymást az idők végezetéig. Az első fiút Kázmérnak keresztelitek. De nem. Ennek a névnek már se értelme, se haszna. Árpád legyen. Zoltán vagy Attila.

ANNA *(megérti, mire készülnek):* De milyen ruhát vegyek fel? Nekem most nagyon szépnek kell lennem. El kell vakítanom őket.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Eligazítjuk. Valójában én mégis művész vagyok, rendező. *(Nagylakihoz.)* Menjenek csak. Ez az igazság is jó.

EZREDES *(lehúzza a jegygyűrűjét, Annának nyújtja):* Fogadja el, leány. Igazi.

Artistanő Anna fejére borítja fehér selyemfátylát.

HALINA: Hol a pap?

KEREKI: Dorică, fiam, ugorj a papért. Világra szóló mennyegző készül itt.

Dorică készségesen bemegy a sekrestyébe.

ADAM: Azt hiszitek, ennyi a mindenség? Nem ott van.

ELLA *(megszólal):* Meghalt az uram, a szeretőm. Hallják az urak? A tisztiorvos úr szabadon távozott. Indulásakor azt mondta, elmegy, megkeresi az embereket, akik jobban ismerik egymás lelkét, mint nyelvét. Az én uramnak nincsen már se nemzete, se hazája. De tudja, mekkora a mindenség.

Egy a mélység és a magasság, sírás, kacagás egyre megy. Szabad.

Pap érkezik a sekrestyéből, saroglyaféle alkotmányon a betlehemes jászolt hozza, abban a babaszerű kis Jézust. Dorică segít a cipelésben.

ADAM: A karácsonyunk mindig egy napra esik, de a húsvétot nem egyszerre ünnepeljük. A megváltás egyszerre jön el mindenkinek, de a feltámadás... Talán soha.

PAP *(a középre állított betlehemes jászolnál):* Barátaim, nekünk egy nappal korábban érkezett el a legszentebb alkalom, mint az meg van írva. A megváltó megszületett. A szeretet és a béke üzenetével érkezett hozzánk, idő előtt.

Kintről ágyúdörgés hallatszik.

PAP: A szeretet és a megértés azonban örökkévaló, nem alkalom szülötte. Népet egy másik nép elnyomhat és megszabadíthat...

Ágyúdörgés.

PAP: Az egyes ember azonban csak a szeretetben és a megértésben talál megváltásra, szabadságát azáltal leli meg. Önmagában.

A templom összedől.

(Nem kell látványosságnak lennie. Sötétség borul rá. Fekete függöny hull le előtte tehát, vagy kialszanak a fények. Némi füst és por száll fel.)

Félrever a harang. Kötelén, fel-alá ingva lóg a halott Bohóc, fényes sárga ruhájában a fekete háttér előtt. Bal felől megjelenik Gáspár és Anna. A férfi véres fehér ingben, a nő az alkalmi fátyollal a fején. Karjában a jászolbéli kis Jézust hozza.

Kong a harang.